

In dit nummer o.a.

Kroniek

PKN
Huwelijk in ere
Postmodern devoot

Thema

Wat Stefan Paas werkelijk bedoelt
Stefan Paas over dateringen en
geschiedschrijving

Rondblik

Gereformeerde kerk buitengaats

Gemeentebreed

Kerkenraad en catechese

Korte boekbespreking

Over de kerk als moeder

Boek van de maand

Doop en kerk

Persrevue

Nadenken over hedendaagse christelijke
politiek

**Jij bent mijn zoon,
ik heb je vandaag verwekt.**

(Psalm 2:7b)

**De belijdenis dat Jezus Gods Zoon is, heeft Mohammed, de profeet van de moslims, als godslasterlijk afge-
wezen. Voor hem kon deze belijde-
nis maar één ding betekenen: God
heeft omgang gehad met Maria en
een kind bij haar verwekt.**

**Vandaar dat in veel koranverzen fel
wordt ontkend dat Allah nakome-
lingschap zou kunnen hebben. Het
meest bekende vers in dit opzicht
is soera 112: 'Zeg: <Hij is God als
enige, God de bestendige. Hij heeft
niet verwekt en is niet verwekt en
niet één is er aan Hem gelijkwaar-
dig.>'**

Ook met het oog op de ontmoeting
met moslims is het daarom belangrijk
ons goed rekenschap te geven van de
vraag wat het precies betekent dat Jezus
de Zoon van God is.

Nader Bekeken

Jij bent mijn Zoon

Ontvangen van de Heilige Geest

Het valt op dat de Apostolische geloofsbelijdenis het woord 'verweken' niet gebruikt. Jezus is *ontvangen* van de Heilige Geest en *geboren* uit de maagd Maria. En dat is in overeenstemming met wat de evangelisten hebben geschreven. Zij gebruikten het Griekse werkwoord *gennaō*. Dat woord kan zowel verwekken als baren betekenen.

Wanneer het voor een vrouw wordt gebruikt, duidt het steeds op de 'baring' of de 'geboorte'.

Helaas zijn niet alle vertalingen op dit punt juist. Hieronder volgt een vergelijking tussen de Statenvertaling, de NBG-'51 en de NBV.

Matteüs 1:16	Lucas 1:35
SV: geboren	SV: geboren
NBG: geboren	NBG: verwekt
NBV: verwekt	NBV: geboren

Matteüs 1:20
SV: ontvangen
NBG: verwekt
NBV: verwekt

Schriftlicht

L.W. de Graaff

Nader Bekeken *colofon*

Nader Bekeken is een periodieke uitgave van de Stichting Woord en Wereld en verschijnt 11 keer per jaar. De Stichting geeft tevens een serie Cahiers uit tot versterking van het gereformeerde leven.

Dagelijks Bestuur van de Stichting Woord en Wereld

Dr. ir. H.B. Driessen, voorzitter
Ds. H. Pathuis, secretaris
W.A. Dreschler, penningmeester

Redactie Nader Bekeken

Dr. H.J.C.C.J. Wilschut, eindredactie
Drs. H.J. Boiten
Ds. C. van Dijk
Dr. A.N. Hendriks
Drs. J.W. van der Jagt
Ds. P.L. Storm
M.J.A. Zwikstra-de Weger

Redactiesecretariaat

Dr. J. Kooistra
Hemsterhuislaan 3, 9752 NA Haren
Tel.: 050-5344508
E-mail: jkooistravis@home.nl

Medewerkers Nader Bekeken

Ds. J. Beekhuis, Amersfoort
Ds. C. van den Berg, Amersfoort
Ds. H. van den Berg, Berkel en Rodenrijs
Drs. L. Bezemer, Wezep
Drs. F.J. Bijzet, Brouwershaven
A.C. Breen, Armadale, WA
Drs. J.J. Burger, Axel
Prof. drs. D. Deddens, Assen
Dr. ir. H.B. Driessen, Apeldoorn
Ds. H. Drost, Rivne, Oekraïne
Ds. K. Folkersma, Spakenburg
Ds. G.E. Geerds, Ommen
Drs. B.P. Hagens, Soest
Ds. M. Heemskerck, Nijkerk
Drs. P.A. Heij, Soest
Drs. A. Kamer, Hoogland
Prof. J. Kamphuis, Ommen
Ds. J.H. Kuiper, Assen
Prof. dr. G. Kwakkel, Kampen
A. van Leeuwen, Papendrecht
Drs. H. van Leeuwen, Berkel en Rodenrijs
Ds. P. Niemeijer, Den Helder
Prof. dr. F. van der Pol, Hattum
Ds. R.Th. Pos, Rijnsburg
Ds. P. Schelling, Amersfoort
G.J. Schutte, Zeist
Ds. M.H. Sliggers, Hoevelaken
G. Slings, Lelystad
J. Veenstra, Emmen
Ds. J. Wesseling, Putten
Ds. Joh. de Wolf, Amersfoort
Ds. G. Zomer Jzn, 's-Hertogenbosch

Vormgeving, fotografie: Studio Bert Gort BNO, Leek

Internet: www.woordenwereld.nl

Hier is een register op alle jaargangen beschikbaar.

Druk en administratie: Scholma Druk bv, Postbus 7, 9780 AA Bedum, tel. 050-301 36 36

Cd: Nader Bekeken is ook op cd verkrijgbaar.

Inlichtingen: Chr. Bibl. voor Blinden en Slechtzienden, postbus 131, 3850 AC Ermelo, tel. 0341-565499

Abonnementen: Postbus 7, 9780 AA Bedum, Telefoon 050-301 36 36. E-mail: woordenwereld@scholma.nl

Abonnementsprijzen:

	eigen overschrijving	machtiging
Nader Bekeken	33,50	32,50
Nader Bekeken, tevens abonnee op de cahiers	30,00	26,75
Nader Bekeken, studenten	15,50	14,50
Cahiers bij abonnement, per titel	8,00	7,75
Cahiers, extra nabestelling door abonnees	8,00 + porto	
Cahiers, losse verkoop	10,50	9,75

Bankrekening 39.50.36.046 Hardinxveld-Giessendam.
Het abonnement loopt per kalenderjaar; opzeggen schriftelijk of via e-mail voor 1 december.
ISSN 1380 - 3034

De conclusie kan worden getrokken dat de SV het bij het rechte eind heeft door in Matteüs 1:16 en Lucas 1:35 'geboren' te lezen.

In Matteüs 1:20 past 'geboren' niet. Hier is de betekenis versmald tot de 'ongeboren vrucht' door de toevoeging 'in haar'. De SV geeft dit trefzeker weer met 'ontvangen'.

Dat Jezus de Zoon van God wordt genoemd, is niet omdat God Hem bij Maria heeft *verwekt*. Wel valt de gehele weg naar zijn geboorte uit Maria onder de bijzondere zorg van God. Lucas schrijft over de overschaduwung door de Heilige Geest. Vandaar dat de engel blijkens Lucas 1:35 concluderend zegt: 'Daarom zal het kind dat geboren wordt, heilig worden genoemd en Zoon van God.'

Het is goed om in dit verband nog te wijzen op de woorden van de apostel Paulus in Filippenzen 2:7. Daar schrijft de apostel over de Zoon van God: 'Hij nam de gestalte aan van een slaaf en werd gelijk aan een mens.'

Daarom kunnen we zeggen: De Zoon van God heeft Zich geboren laten worden uit de maagd Maria.

En door die geboorte uit Maria is de Zoon van God ook een mensenzoon geworden. Een echt mens. Tegelijk wel een bijzonder mens. Jezus is de mens bij uitstek over wie de profeet Daniël al heeft geprofeteerd. In Daniël 7:13 staat geschreven: 'In mijn nachtelijke visioenen zag ik dat er met de wolken van de hemel iemand kwam die eruitzag als een mens. Hij naderde de oude wijze en werd voor hem geleid. Hem werden macht, eer en het koningschap verleend, en alle volken en naties, welke taal zij ook spraken, dienden hem. Zijn heerschappij was een eeuwige heerschappij die nooit ten einde zou komen, zijn koningschap zou nooit te gronde gaan.'

Ik heb je vandaag verwekt

Nu dringt zich wel de vaag op of het bovenstaande niet onderuit wordt gehaald door de toepassing van Psalm 2:7 op de Heer Jezus. En dan gaat het speciaal om de woorden: 'Jij bent mijn zoon, ik heb je vandaag verwekt.'

De eerste vraag is of deze woorden betrekking hebben op de verhouding

tussen God en de door Hem aangestelde koning in Israël of dat dit een rechtstreekse profetie is aangaande Jezus Christus.

De belofte die Samuël namens God mag geven aan de koningen uit het huis van David, zet ons op het spoor: 'Ik zal een vader voor hem zijn en hij voor mij een zoon' (2 Sam. 7:14). Dit geeft vrijmoedigheid om bij de woorden uit Psalm 2 in de eerste plaats te denken aan een belofte voor de door God aangestelde koning in Israël.

Dat wordt bevestigd door Hebrëeën 1:5 omdat hierin Psalm 2:7 en 2 Samuël 7:14 naast elkaar worden geplaatst.

Tegelijk blijkt dat de schrijver van de brief aan de Hebrëeën het niet heeft over de aanstelling van een sterfelijke koning uit het huis van David, maar over Jezus Christus. Want hij schrijft: 'Tegen wie van de engelen heeft God immers ooit gezegd: "Jij bent mijn zoon, ik heb je vandaag verwekt"? Of: "Ik zal een vader voor hem zijn, en hij voor mij een zoon"?'

De woorden die in de eerste plaats zijn bedoeld voor de aangestelde sterfelijke koningen uit het huis van David, zijn tot vervulling gekomen met de komst van Jezus Christus als de Koning uit het huis van David.

Uit het verband wordt dan vervolgens ook duidelijk wat het woord 'verwekken' hier betekent. Daarmee wordt de aanstelling van de koning op een beeldrijke manier onder woorden gebracht. En het hier gebruikte beeld was zeer gangbaar in de tijd van de koningen van Israël.

Omdat het in Psalm 2 gaat over het aanstellen van een koning, is het begrijpelijk waarom de evangelisten Psalm 2 niet citeren wanneer ze over de geboorte van Christus verhalen.

We komen Psalm 2 wel weer tegen bij de doop van Jezus door Johannes in de Jordaan. Dan klinken uit de hemel de woorden: 'Dit is mijn geliefde Zoon, in hem vind ik vreugde.' In deze woorden horen we Psalm 2 doorklinken.

Nog opmerkelijker is wat de apostel Paulus heeft gezegd (Hand. 13:33): '... doordat hij Jezus tot leven heeft gewekt. Daarover staat in de tweede psalm geschreven: "Jij bent mijn zoon, ik heb je vandaag verwekt."' Hier wordt verband gelegd tussen de woorden van Psalm 2 en de opstanding van Jezus Christus.

Zo is in ieder geval duidelijk dat de woorden 'ik heb je heden verwekt' uit Psalm 2 niet zien op de verwekking van Jezus bij Maria.

Jezus, de Zoon van God

In het gesprek met Nicodemus zei Jezus onder meer (Joh. 3:16): 'Want God had de wereld zo lief dat hij zijn enige Zoon heeft gegeven, opdat iedereen die in hem gelooft niet verloren gaat, maar eeuwig leven heeft.' Deze woorden laten duidelijk zien dat Jezus van eeuwigheid de Zoon van God is.

Dit betekent dat Hij die van eeuwigheid Zoon van God is, ook zoon van Maria is geworden. Het zoonschap 'speelt' tweemaal: van eeuwigheid en na de menswording.

Nu aandacht voor de vraag wat het betekent dat Jezus de *Zoon* van God is. In het bovenstaande is al duidelijk gemaakt dat er geen sprake is van een 'vleselijke' band tussen Vader en Zoon. Wat betekent het dan wel?

Om op die vraag een goed antwoord te kunnen geven, is het nodig eerst te kijken naar het gebruik van het woord 'zoon' in de Bijbel.

Zetten we een en ander op een rij, dan zien we dat de aanduiding 'zoon' niet alleen wordt gebruikt voor een natuurlijk kind. In Hosea 11 wordt het volk Israël door de HEER 'mijn zoon' genoemd. We hebben al gezien dat ook de koningen van Israël als 'zoon' worden aangesproken.

Verder worden in Job 1:6 en 38:7

de engelen eveneens 'zonen Gods' genoemd. Ten slotte zijn gelovigen blijkens onder meer 2 Korintiërs 6:18 'zonen en dochters van God'.

Uit dit overzicht blijkt dat de aanduiding 'zoon' steeds ziet op een bijzondere verhouding tot God. De aard van die verhouding verschilt van geval tot geval. De verhouding tussen God en David is een andere dan tussen God en een engel.

En zo komen we bij de verhouding tussen God de Vader en Jezus als Zoon van God. Die verhouding is uniek. Dat blijkt onder meer uit het feit dat Jezus kan zeggen: 'En de Vader en ik zijn één' (Joh. 10:30).

Dat Jezus op een unieke manier Gods Zoon is, wordt onderstreept door de bijvoeging 'eniggeboren' in Johannes 3:16. Eniggeboren betekent dat God niet meer heeft dan één Zoon zoals Jezus is. Vandaar dat het woord 'eniggeboren' in de NBV wordt weergegeven met 'enige'.

Toch mag niet over het hoofd worden gezien dat in het door Johannes gebruikte woord altijd de gedachte van een 'geboorte' meekomt. Dr. P.H.R. van Houwelingen schrijft in zijn commentaar: 'De zoon God is daarin volstrekt uniek, dat Hij rechtstreeks van de Vader afstamt.'

En van niemand kan God meer houden dan van die ene Zoon. En wanneer Hij dan die eniggeboren Zoon niet heeft gespaard om mensen te verlossen, blijkt daaruit zijn onmetelijke liefde voor de wereld en de mensen.

Nader Bekeken *inhoud*

Schriftlicht

Jij bent mijn Zoon 97

L.W. de Graaff

Kroniek

PKN 100

Huwelijk in ere 101

Postmodern devoot 103

J.W. van der Jagt

Thema

Wat Stefan Paas werkelijk bedoelt 105

Stefan Paas over dateringen en geschiedschrijving 108

G. Kwakkel

Column

Dansen op het meer 111

G. Zomer

Rondblik

Gereformeerde kerk buitengaats 112

G.J. Schutte

Gemeentebreed

kerkenraad en catechese 114

M.H. Sliggers

Korte boekbespreking

Over de kerk als moeder 117

A.N. Hendriks

Boek van de maand

Doop en kerk 118

J.W. van der Jagt

Gedicht

Neuengamme – 55 jaar na dato, Miek Hartman-Huizing 122

G. Slings

Persrevue

Nadenken over hedendaagse christelijke politiek 123

G.J. Schutte

Hoe maak je het bovenstaande duidelijk aan moslims?

De ervaring leert dat de Arabische taal hier kan helpen. Het is namelijk zo dat de Arabische taal twee woorden kent voor 'zoon': *'ibn* en *walad*.

Walad is het woord dat wordt gebruikt voor het lichamenlijk verwekte kind. *Ibn* is breder. Het wordt bijvoorbeeld gebruikt om de verhouding aan te geven tussen een leraar en een leerling. En verder voor allerlei andere verhoudingen waarin geen sprake is van lichamenlijke verwantschap. In die zin is Jezus de *'ibn* van God. De praktijk leert dat dit taalkundige onderscheid voor moslims zeer verhelderend kan zijn. En dat ze beter begrip krijgen van de belijdenis dat Jezus de Zoon van God is.

Drie-eenheid

De strijd rond de belijdenis dat Jezus de Zoon van God is, is direct verbonden met de belijdenis dat God een drie-enig God is. Het dogma van de Drie-eenheid geeft immers antwoord op de vraag hoe Jezus Zich verhoudt tot God de Vader en de Heilige Geest. Al de eeuwen door heeft de kerk ermee geworsteld om dit zo goed mogelijk onder woorden te brengen. En dit gebeurde onder de

erkenning dat geen mens dit ooit volkomen zou kunnen verwoorden. Gods bestaan in drie Personen gaat ver boven het menselijk bevattingvermogen uit.

Wie de leer van de Drie-eenheid wil begrijpen, komt er niet uit. Veel moslimse theologen gaan nogal rationalistisch te werk. De bestrijding van de leer van de Drie-eenheid wordt daarom ervaren als 'schieten voor open doel'. Het is een van beide: je gelooft in één God of in drie goden.

En dat laatste is afgodendienst. Christenen die vasthouden aan het dogma van de Drie-eenheid, zijn als de afgodendienaars uit de tijd van Mohammed. De inwoners van Mekka vereerden niet alleen de stadsgod Allah, maar ook zijn drie dochters al-Laat, al-Manaat en al-Oezza.

En zo klinken in *soera* 39,14 van de Koran de volgende woorden: 'Als God gewenst had zich een kind te nemen, dan had Hij uit wat Hij geschapen heeft uitgekozen wat Hij had gewild. Geprezen zij Hij! Hij is God, de ene, de albeheerser.'

In gesprekken hierover met moslims kan het zinvol zijn het uitgangspunt te nemen in de woorden die zij zelf heel vaak gebruiken: *Allahu akbar*. Dat be-

tekent heel letterlijk vertaald: Allah is groter. Moslims belijden dus elke dag dat Allah groter is dan de mensen. In alles gaat hij uit boven de schepping en de schepselen. Als mensen kunnen wij hem niet narekenen met ons beperkte verstand. Wie kan Allah helemaal doorgronden?

Vanuit deze achtergrond mag toch worden verwacht dat moslims begrip hebben voor de leer van de Drie-eenheid. En dat het inconsequent is wanneer zij deze leer afwijzen als onlogisch of onbegrijpelijk.

Christenen op hun beurt moeten blijven beseffen dat zij met de leer van de Drie-eenheid God niet 'op formule hebben gebracht'. Hij is veel groter dan wij onder woorden kunnen brengen.

Daarom brengt deze belijdenis ons tot lofprijzing:

*Ik zing voor God, de HEER.
Hem prijs ik al mijn levenstijd.
In Hem, wie ik mijn loflied wijd,
is al mijn roem en eer.
Hoor blij mijn zingen aan,
u, die ootmoedig bent in nood.
Kom, maak met mij de HERE groot
en prijs zijn grote naam.*

Niet zo lang geleden werd vanuit de Protestantse Kerk in Nederland het idee geopperd om een nationale synode te houden. Daar zouden alle kerken die er in Nederland zijn, aan moeten deelnemen. Het heeft verschillende reacties uitgelokt. Er valt over dit idee ook wel het een en ander te zeggen. In *De Reformatie* maakte prof. A.L.Th. de Bruijne er in een lezenswaardig artikel kritische opmerkingen over. En ik moet zeggen dat, als er al enige animo voor het idee bestond, deze geheel weggenomen is door de recente ontwikkelingen rond de atheïstische predikant K. Hendrikse uit Middelburg.

Zoals bekend publiceerde deze predikant zijn mening dat God niet bestaat, al vindt hij wel dat mensen op een

PKN

bepaalde manier in Hem kunnen geloven. Deze opvatting maakte de nodige tongen en pennen los. Inmiddels hebben de classicale vergaderingen van Walcheren en Zierikzee er een uitspraak over gedaan. Zij zijn van mening dat een kerkelijke procedure tegen ds. Hendrikse geen zin heeft. Dat leidt alleen tot een 'langdurige discussie over woordbetekenissen waar uiteindelijk weinig klaarheid in zal worden bereikt'. Wel spreekt men uit dat de PKN een belijdende kerk is. 'Betrokken in Gods toewending tot de wereld, belijdt de kerk in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift als enige bron en norm van de kerkelijke verkon-

diging en dienst, de drie-enige God, Vader, Zoon en Heilige Geest. Hiermee is zowel de ruimte als de grens van ons protestants belijden aangegeven.' Men erkent dat God op verschillende wijze ervaren wordt. Zulke verschillen hoeven elkaar niet uit te sluiten, maar kunnen aanleiding zijn voor gesprek. De classes vragen aan de generale synode om aandacht te geven aan het belijdende spreken over God.

Nu is het zeker waar dat er in de kerk verschillen kunnen bestaan en dat deze elkaar lang niet altijd uitsluiten. Maar er zijn ook verschillen die elkaar wel uitsluiten, zoals zwart en wit of het licht en de duisternis. 'Wat heeft het licht met het duister te maken?', vraagt Paulus in 2 Korintiërs 6:14. Als dat ergens aan de orde is, dan toch waar het

Kroniek

J.W. van der Jagt

bestaan van God ontkend wordt. In het licht van het evangelie is de handelwijze van de classes eigenlijk bizar te noemen. Het is alsof de directie van een bedrijf als V&D een filiaalchef in zijn winkel reclame laat maken voor de concurrent. Als een atheïstisch predikant in de kerk de ruimte krijgt, wat is dan de uitspraak waard dat de kerk in gehoorzaamheid aan de heilige Schrift als enige bron en norm voor de kerkelijke *verkondiging en dienst* de drie-enige God belijdt? Het gaat hier juist om de verkondiging en de dienst.

Overigens, zou de aanpak van de classes zichzelf niet verteren? Een kerkelijke procedure zou alleen maar een langdurige discussie over woordbetekenissen opleveren. Dat zal wel waar zijn. Zou dat in het gesprek dat de generale synode moet gaan voeren, dan anders zijn? Zo niet, dan is dat gesprek bij voorbaat tot mislukken gedoemd. Er zal na het gesprek vast wel een belijgend document verschijnen. Maar als men met de belijdenis van de kerk niet in staat is om de duisternis (die mede door discussies over woordbetekenissen

het licht wegneemt) te verdrijven, dan zal een nieuw belijgend document daar evenmin in slagen. Het zal er een zijn dat evengoed ruimte laat voor de bewering dat God niet bestaat. De hele gang van zaken is een treffende illustratie

van wat De Bruijne als bezwaar tegen een nationale synode noemde: dat in de PKN alle ruimte voor dwaling bestaat.

Huwelijk in ere

Het huwelijk is geen instelling van mensen, maar van God. Zo begint het formulier waarmee in de Gereformeerde Kerken de betekenis van het huwelijk uitgelegd wordt. Van Gods kinderen mag verwacht worden dat zij geen vrijblijvende houding tegenover deze instelling van hun hemelse Vader aannemen. De Schrift roept dan ook op om het huwelijk in ere houden (Heb. 13).

Dat valt in onze tijd niet mee. Al stond laatst in de krant dat er weer meer getrouwd wordt, iedereen kent in z'n omgeving mensen, vrienden of familieleden die samenleven zonder te trouwen. Met die vorm van samenleven hebben de kerken in het noorden van het land zich onlangs beziggehouden. Dat resulteerde in een rapport 'Huwelijk en samenwonen' van de commissie 'Tucht en tolerantie' en in besluiten die de classis op grond van dat rapport nam. In de *Kerkbode* van het noorden van 6 maart

jl. waren de uitspraken van de classis te lezen. Ik maak er een paar opmerkingen bij.

Kerkverband

Het gaat om een rapport en besluiten van de classis. Het is verheugend dat de kerken niet ieder voor zich in deze zaken een weg hebben gezocht, maar dit gezamenlijk deden. Daarin zie je heel geestelijk en heel praktisch het nut van het kerkverband. Dat heeft immers onder meer tot doel het onderling steunen van elkaar. Het zou goed zijn als de kerken vaker en op grotere schaal lastige zaken in classisverband oppakken. Zeker in onze tijd, waarin allerlei verschillen van inzicht bestaan, kan het

voorkomen dat kerken uit elkaar groeien of tegen elkaar worden uitgespeeld, doordat dingen die in de ene gemeente niet kunnen, elders wel mogelijk zijn. Ook kan het inhoudelijke gesprek voorkomen dat er, naar de mode van onze tijd, een isgelijkteken wordt gezet tussen kerkverband en formele regels, waarbij met de negatieve mening over regels ook het vonnis over het kerkverband geveld is. Dat er regels zijn, is niet zinloos en negatief, maar ze kunnen alleen vruchtbaar zijn als ze ten dienste staan van de geestelijke inhoud en opbouw. De classis Groningen gaf een voorbeeld van kerkelijke samenwerking.

Eigenlijk gaat het rapport niet zozeer over het ongehuwd samenwonen. De commissie die schreef, heette 'Tucht en tolerantie'. Het rapport geeft de uitkomst van bezinning over de oefening van de kerkelijke tucht. In dat kader is gesproken over tucht in situaties van ongehuwd samenwonen. Dat diende

Kroniek

J.W. van der Jagt

kennelijk als illustratie voor ‘tucht en tolerantie’. Dat betekent aan de ene kant dat je niet moet verwachten dat het rapport uitvoerig spreekt over huwelijk en samenwonen. Wie wil weten wat de Schrift daarover zegt, heeft aan dit rapport niet zoveel. Dat was het doel niet. Aan de andere kant geeft het rapport een voorbeeld voor de oefening van de tucht ook wanneer andere zonden aan de orde zijn. Zo gezien heeft het rapport een beperkt doel, maar wel een brede strekking.

Duidelijk en voorzichtig

Ik zou het rapport en het besluit van de classis willen typeren als *duidelijk* en *voorzichtig*. Zo lezen we de duidelijke uitspraak: ‘Ongehuwd samenwonen zonder een publiek uitgesproken jawoord van trouw aan elkaar naar bijbelse maatstaf (zie huwelijksformulier) is zonde, want het gaat in tegen Gods bedoeling met de verhouding tussen man en vrouw. Die sluit immers elke vorm van vrijblijvendheid uit.’ En er wordt gezegd: ‘niet samenwonen maar het huwelijk is een afspiegeling van het huwelijk tussen Christus en zijn gemeente, zoals dat aan het heilig avondmaal gevierd wordt.’ In de overwegingen bij deze uit-

spraak wordt gezegd dat we als kerken geroepen zijn ‘ongehuwd samenwonen te voorkomen of “om te buigen” tot huwelijken. Want verreweg de meeste vormen van ongehuwd samenwonen zijn duidelijk als zonde te typeren. De mogelijke uitzondering kan hier niet de regel bepalen.’ Men wil recht doen aan wat het Woord van God over het huwelijk zegt, maar tegelijk beseft men dat niet alle situaties over één kam geschoren kunnen worden en dat er bijzondere situaties kunnen zijn. Alle situaties zijn niet onder de regel te vangen.

Duidelijk en voorzichtig is het rapport ook over de toepassing van de kerkelijke tucht. Samengevat wordt waar het bij de oefening van deze tucht om gaat. Maar ook wordt de moeite onderkend wanneer er in de gemeente geen gezamenlijke overtuiging met betrekking tot het huwelijk is. ‘De kerk zal door prediking, onderwijs en pastoraat goede aandacht besteden aan wat de Here in zijn Woord laat weten over de relatie tussen man en vrouw, over de betekenis van een christelijk huwelijk en een goede voorbereiding daarop. Zonder deze inbedding kan de kerkelijke tucht niet goed functioneren.’ Maar ook lezen we direct daarna: ‘als gemeenteleden ervoor kiezen te gaan samenwonen, past

het daarom niet dat zij deelnemen aan de viering van het avondmaal.’ In de overwegingen wordt ook aangegeven dat het een tekort van de kerk is, wanneer genoemde inbedding ontbreekt en er moet aan de classis gemeld worden op welke manier men daarin verbetering wil aanbrengen.

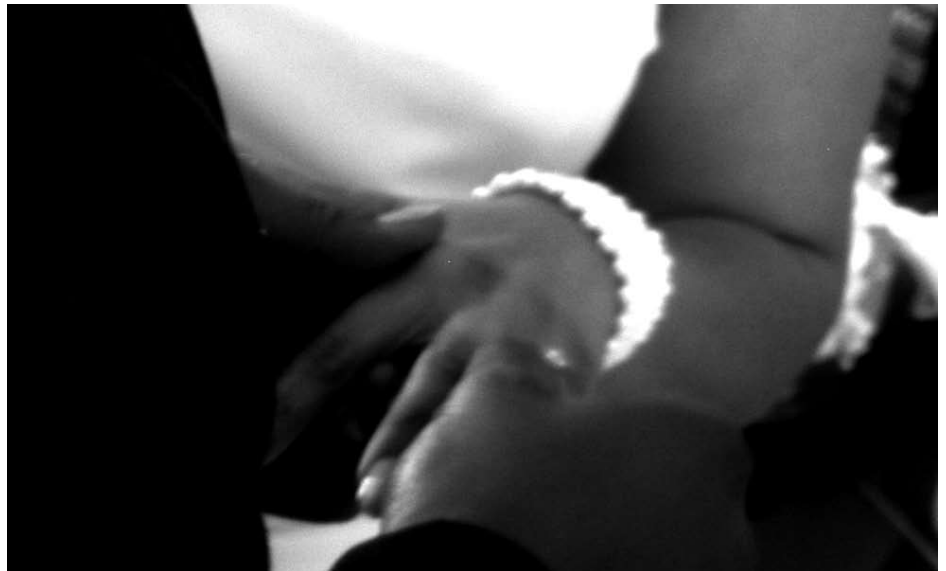
Ook hier treft het dat men oog heeft voor wat de Here vraagt, maar ook voor het feit dat de situatie waarin tucht geoefend moet worden, niet altijd is zoals ze zou moeten zijn. Het lijkt mij wel zo eerlijk om dat te erkennen en goed om daar werk van te maken. Zo zijn er meer zaken die positief te waarderen zijn, zoals de aandacht voor het risico dat je als kerken tegen elkaar uitgespeeld kunt worden wanneer er verschillend gehandeld wordt. Dat is alleen maar schadelijk voor gemeenteleden die denken dat ze ongetrouwd kunnen samenwonen, én ook voor de kerken.

Openbare zonde

Ik heb bij deze Groninger huwelijkszorg ook een vraag. Dat betreft een aspect van de kerkelijke tucht. In het gedeelte met de overwegingen is onder meer te lezen: ‘Bij kerkelijke tucht gaat het niet om de zonde als zodanig, maar om verharding in de zonde. Tucht vraagt om zorgvuldigheid. Om geduld. Om liefde bovenal. Maar daarbij zal tegelijk het bijbels onderwijs over de relatie tussen man en vrouw op een duidelijke wijze doorgegeven moeten worden. Ook als een “tegenover” van wat de wereld biedt. Daarin ligt ook: het opnemen van een kruis en Jezus volgen. Tucht is gericht op verzoening. Tucht die begint met “zelftucht” en “onderlinge tucht” is niet alleen gericht op behoud van de zondaar (verzoening), maar ook op bescherming van de gemeente (infectueuze karakter).’

Hier staat veel wat ik kan beamen. Het is goed om elkaar eraan te herinneren dat tucht om zorgvuldigheid vraagt, geduld en liefde. Tucht is inderdaad gericht op verzoening, op het behoud van de zondaar en de bescherming van de gemeente. Onderwijs over de verhouding van man en vrouw is nodig. Mijn vraag betreft het eerste wat gezegd wordt: dat het bij tucht gaat om *verharding in de zonde*. Blijft hier niet één aspect van de tucht, dat in de kerkorde wel genoemd wordt, buiten beeld?

In artikel 76 is afgesproken hoe de maatregel van de afhouding van het avondmaal zal worden gebruikt. 'De kerkenraad zal de toegang tot het avondmaal van de Here ontzeggen aan hem die de kerkelijke vermaning hardnekkig verwerpt of die een openbare of in ander opzicht ernstige zonde begaan heeft.' Hier wordt gesproken over afhouding wanneer de kerkelijke vermaning hardnekkig verworpen wordt. In dat verwerpen blijkt verharding in de zonde. Die verharding komt in de Groninger overweging helder naar voren. De kerkorde noemt nog twee andere situaties. We lezen: 'hem die de kerkelijke vermaning hardnekkig verwerpt of die een openbare of in ander opzicht ernstige zonde heeft begaan.' Deze situaties worden náást het verwerpen van het vermaan genoemd. Deze nevenstelling laat m.i. zien dat in deze gevallen de afhouding van het avondmaal niet pas aan de orde is wanneer de kerkelijke vermaning hardnekkig verworpen wordt. In het geval van openbare zonde zal dat zijn omdat deze zonde naar zijn aard bekend is en dus ook infectueus voor de

gemeente, wat niet het geval is bij een zonde die niet openbaar is.

Ik wijs hierop, omdat het bij ongehuwd samenwonen om een openbare zonde gaat. Daarom wordt in de Groninger overwegingen de aandacht voor dit aspect in artikel 76 van de kerkorde node gemist. Ook in de uitspraken keert het niet met zoveel woorden terug, al

wordt wel gezegd: 'als gemeentelieden ervoor kiezen te gaan samenwonen, past het daarom niet dat zij deelnemen aan de viering van het avondmaal.'

Postmodern devoot

Bij de lezers van ons blad zal de naam van Mink de Vries niet bekend zijn. Hij is voorzitter van de Stichting Samenwerking Moderne Devotie. Ik noem hem, omdat hij in het *Nederlands Dagblad* van 21 maart een bijdrage schreef onder de titel (met een knipoog naar de naam van de stichting waar hij voorzitter van is) 'Postmoderne devotie: "kerkdenken" is voorbij'. Hij legt daarin een verband tussen de veertigdagentijd, de economische crisis en de moderne devotie.

Voor wie z'n kerkgeschiedenis vergeten is: de moderne devotie is (anders dan de naam doet vermoeden) geen beweging uit onze moderne tijd, maar uit de middeleeuwen. Het was een product van Nederlandse bodem, te lokaliseren in Zwolle en Windesheim, waaraan de namen verbonden zijn van Geert Groote, Florens Radewijns en Thomas à Kempis. Klein begonnen kreeg deze

beweging uitstraling in heel Europa. Het was een hervormingsbeweging die de misstanden van die tijd aan de kaak stelde, zoals corruptie in kerk en klooster, de losse moraal en het uitbuiten van de armen. Men koos voor innerlijke toewijding, een sobere leefstijl en hulp aan behoeftigen. De eerste gemeente te Jeruzalem, zoals die in het boek Handelingen beschreven wordt, was daarvoor het voorbeeld.

Wij kunnen, volgens De Vries, van deze beweging leren. We zijn ook doorgeslagen in welvaart, moraal en geloof. We hebben ons verwijderd van de dingen waar het in het geloof echt om gaat. Waar we ons druk om maken, heeft weinig met God te doen. 'De hele discussie over schepping en evolutie leidt

tot verkettering van christenen onder elkaar en de hele samenleving smult mee. Krijgt God daarmee de eer en staan christenen daarmee in de gunst van het hele volk?' De Vries vindt met Thomas à Kempis dat theologische verschillen ons niet mogen afhouden van de kern van het geloof, de liefde van God in Jezus Christus en de liefde voor ieder mens. Maar hij ziet een kentering. Er groeit bewustwording, behoefte aan eenvoud, echtheid en soberheid. En in het gebed vallen de verschillen weg. Die verschillen mogen er best zijn, 'mits wij als christenen maar geen muren tussen elkaar opbouwen en elkaar veroordelen. Die tijd is geweest en heeft ons als christelijke kerk en God geen goed gedaan.' Zo komt hij tot de stelling: 'De tijd is rijp voor koninkrijksdenken en de tijd van het kerkdenken is voorbij.' Dat koninkrijksdenken zou dan zijn 'het denken in de geest van de eerste christengemeente, in de Geest van God, zoals Jezus het heeft voorgeleefd'. Het

Kroniek

J.W. van der Jagt

belijdenis. En, om niet meer te noemen, volgens Paulus heeft God de gemeente overgebracht naar het koninkrijk van zijn geliefde Zoon (Kol. 1:13). In het licht van Gods Woord is het een onzalige onderneming om een tegenstelling te poneren tussen kerk en koninkrijk. Zeker als deze tegenstelling moet dienen om verschillen van mening te minimaliseren. Natuurlijk zijn er verschillen

van mening die zonder bezwaar kunnen bestaan en waarom men elkaar niet mag verketteren. Maar er zijn er ook waarbij het met het oog op de eer van God en de redding van zijn volk noodzakelijk is op te komen voor wat het evangelie zegt. Waarom zou de discussie over schepping en evolutie niet tot eer van God zijn? Is zijn eer als de almachtige Schepper van hemel en aarde dan niet

iets om voor op te komen? Het is wel heel postmodieus om iedereen zijn of haar mening te gunnen en alle kerkmuren te slechten, maar het is niet erg devoot om dit ten koste van de waarheid van het evangelie te laten gaan.

Afgesloten op 27 maart 2009.

Wat Stefan Paas werkelijk bedoelt*

Over het verschil tussen een godsdiensthistoricus en een dominee

Kan een christelijke wetenschapper altijd alles zeggen wat hij gelooft? In hoeverre maken de regels van zijn vak dat onmogelijk? Deze vragen raken de manier waarop je enkele publicaties van Stefan Paas leest en beoordeelt. Degenen die hem kritiseren, hadden dat in rekening moeten brengen.

Begin dit jaar is dr. Stefan Paas benoemd tot universitair docent aan de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). Op zijn benoeming volgden enkele kritische reacties. Zeven predikanten tekenden bezwaar aan bij het bestuur van de universiteit.

Iemand benoemen aan de Theologische Universiteit betekent dat je vertrouwen in die persoon uitspreekt. Je erkent hem als gereformeerd theoloog, die wil werken in volstrekte onderworpenheid aan de Heilige Schrift en in overeenstemming met de gereformeerde belijdenisgeschriften. Dat geldt dus ook voor de benoeming van Paas.

In de kritische reacties op de benoeming heeft men gewezen op een aantal dingen die Paas geschreven heeft. Bijvoorbeeld: over hoeveel Israëlieten uit Egypte naar Kanaän getrokken zouden zijn, of over de verhouding tussen het geloof in de HEER en de Kanaänitische verering van de god El. Dergelijke uitspraken van Paas zouden onverenigbaar zijn met de trouw aan Schrift en belijde-

nis, waar zijn benoeming op gebaseerd is.

Ik kan me zulk soort reacties goed voorstellen. Als ik de geciteerde uitspraken buiten hun context bekijk, zeg ik ook: zo wil ik het niet aan mijn studenten doceren. En zo zou ik het zeker niet vanaf de preekstoel verkondigen. Maar Paas zou dat zelf ook niet doen. Dat laat zien dat je deze citaten niet moet lezen alsof zij daarvoor bedoeld zijn. Als je dat wel doet, maak je de citaten los uit hun verband. In feite laat je Paas dan het tegenovergestelde zeggen van wat hij bedoelt.

In twee artikelen wil ik laten zien hoe je de uitspraken van Paas moet lezen. Dan zal tegelijk duidelijk worden, hoe iemand zulk soort dingen kan opschrijven en toch een voluit gereformeerde theoloog kan zijn. Ik ga in op drie onderwerpen:

1. Paas' gebruik van de godsdiensthistorische onderzoeksmethode;
2. de manier waarop hij omgaat met de datering van teksten uit het Oude Testament;
3. zijn visie op de geschiedschrijving in het Oude Testament.

Het eerste onderwerp komt in dit artikel aan de orde, de nummers 2 en 3 in het vervolgartikel.

Godsdiensthistorische methoden

In 1998 promoveerde Stefan Paas aan de Universiteit Utrecht op een proefschrift over de scheppingsvoorstellen bij enkele profeten uit de achtste eeuw vóór Christus (Amos, Hosea en Jesaja). In 2003 verscheen de Engelse vertaling van het proefschrift onder de titel *Creation and Judgement* (Oudtestamentische Studiën 47; Leiden, Brill). De Engelse vertaling is tegelijk een bewerking van het proefschrift. Paas heeft daarin een aantal zaken verduidelijkt en op sommige punten zijn mening herzien.

In zijn proefschrift werkt Paas volgens de onderzoeksmethoden van het vak *godsdiensthistorie*. De aard van dat vak heeft hij verduidelijkt voor een breder publiek in een artikel in het tijdschrift *Theologia Reformata* van december 2003. Voor het vervolg van dit artikel heb ik gebruik gemaakt van dat artikel en van de verbeterde Engelse versie van het proefschrift.

Wat houdt het vak godsdiensthistorie in en hoe gaat men daarin te werk? Een paar opmerkingen daarover.

1. Godsdiensthistorie beschrijft hoe mensen hun G/god of goden gediend hebben. Het gaat dus alleen om een beschrijving van menselijke activiteiten en menselijke gedachten. Boven-

Thema

G. Kwakkel

dien gaat het alleen om hoe mensen het *feitelijk* deden. De vraag of hun gedrag of gedachten overeenstemden met Gods wil of openbaring, blijft geheel buiten beschouwing. De Israëlieten dienden vaak afgoden naast of in plaats van de HEER. Voor een godsdiensthistoricus is dat net zo interessant en net zo relevant als de eredienst en de ethiek van die Israëlieten die wel trouw de HEER als de enige God dienden. Kortom: het gaat om de vraag welke goden de Israëlieten feitelijk aanbaden; en niet: welke God *behoorden* zij te aanbidden?

2. Men probeert dit feitelijke gedrag van mensen en de ontwikkelingen die zich in de loop van de tijd hebben voorgedaan, te verklaren. Daarbij kijkt men alleen naar processen, factoren enzovoort binnen onze aardse werkelijkheid, zoals iedereen, gelovig of ongelovig, die kan waarnemen. Zogenaamde 'bovennatuurlijke oorzaken', zoals bijzonder ingrijpen van God of een openbaring van zijn kant, worden niet bij het onderzoek betrokken.
3. Bij de bestudering van de manier waarop de Israëlieten God of de afgoden dienden, baseert men zich vooral op materiaal dat in opgravingen is teruggevonden. Daarbij gaat het om buitenbijbelse teksten, beelden enzovoort. Het Oude Testament doet slechts in heel beperkte mate mee als bron. Een belangrijke reden hiervoor is dat het Oude Testament weinig directe informatie geeft over de manier waarop de afgodendienst geïmplementeerd werd. Een andere reden heeft te maken met de visie op het Oude Testament als bron voor geschiedschrijving in het algemeen (dus niet alleen voor godsdiensthistorie). Vele historici geven de voorkeur aan bronnen die uit dezelfde tijd stammen als de gebeurtenissen die zij beschrijven. Als het bijvoorbeeld om gebeurtenissen uit 1000 vóór Christus gaat, acht men een tekst uit diezelfde tijd waardevoller dan een tekst uit 500 of 300. Daar is wel het een en ander op af te dingen,¹ maar zo is het wel gebruikelijk sinds de negentiende eeuw. Maar de meeste teksten in het Oude Testament stammen volgens het gros van de bijbelwetenschappers uit veel later tijd dan de gebeurtenissen die zij beschrijven. Bovendien is er in het Oude Testament herhaaldelijk sprake

van wonderen en rechtstreeks ingrijpen van God. De meeste historici zien dat als onhistorische elementen in de bijbelse verhalen. Voor een christen die overtuigd is van de betrouwbaarheid van de Bijbel, is dat onaanvaardbaar. Voor moderne niet-gelovige historici spreekt het vanzelf. Dat heeft gevolgen voor de regels die gelden in de historische wetenschap. Christenen mogen geloven wat zij willen, maar zij kunnen dat niet zomaar inbrengen in de beoefening van het vak.

Praktijkvoorbeelden

Hoe gaat dit soort onderzoek in de praktijk in z'n werk? Ik wil dat verduidelijken aan de hand van een verzonnen voorbeeld.

Stel: een godsdiensthistoricus ontdekt dat de Israëlieten vanaf de tiende eeuw vóór Christus God gaan aanspreken als 'goede vader van heel de mensheid'. Hij ontdekt ook dat de Kanaänie-

ten hun oppergod, El of Baäl, al eerder op dezelfde manier aanspraken. Vervolgens concludeert hij: de Israëlieten hebben na de verovering van Kanaän deze benaming voor de HEER overgenomen van de Kanaänieten.

Binnen de grenzen van de principes van zijn vakgebied, zoals ik die zojuist geschetst heb, is dit een voor de hand liggende conclusie en een aannemelijke uitspraak. Meer kan iemand als godsdiensthistoricus niet zeggen. Als hij zelf ook een gelovige theoloog is, kan hij het voor zichzelf ook anders zeggen. Bijvoorbeeld: 'In het beloofde land werden de Israëlieten geconfronteerd met de manier waarop de Kanaänieten hun oppergod aanspraken. God heeft die confrontatie gebruikt om aan de Israëlieten te openbaren dat Hij de goede vader van heel de mensheid is. En wij leren hieruit dat de aanspraak van de HEER als "de goede vader van heel de mensheid" oorspronkelijk een antithetische strekking had. Namelijk: niet El of Baäl, maar de HEER, onze God, die ons dit land gegeven heeft, is de goede vader van heel de

mensheid.' Dat alles kan hij als theoloog of gelovige denken en hij mag het ook hardop zeggen. Hij mag dat alleen niet doen binnen het kader van zijn werk als godsdiensthistoricus.

Ik geef nog een voorbeeld, maar nu één dat ik niet zelf verzonnen heb: Psalm 29. De manier waarop deze psalm over de HEER spreekt, lijkt heel veel op wat de mensen in Oegarit (ten Noorden van Kanaän) zeiden over Baäl, de god van onweer en regen. Omdat de Oegaritische teksten ouder zijn dan Psalm 29, opperde men de gedachte dat Psalm 29 oorspronkelijk een lied voor Baäl was. De Israëlieten zouden dit lied hebben overgenomen en aangepast, door in plaats van de naam van Baäl die van de HEER in te vullen.

Nu is dat oorspronkelijke Baäl-lied nog nooit teruggevonden. Maar de gedachte is niet onaannemelijk en niet verwerpelijk, ook niet voor een gelovige theoloog. Een godsdiensthistoricus kan dan zeggen: de Israëlieten hebben een Baäl-psalm overgenomen. Verder kan hij laten zien op welke manier dat is gebeurd, wat er is veranderd en weggelaten enzovoort. Als gelovig theoloog kun je méér zeggen, bijvoorbeeld dat het overnemen en aanpassen van zo'n lied heel sprekend kan zijn. De boodschap van zo'n overgenomen psalm is volstrekt duidelijk: niet jullie afgod Baäl is de god die onweer en regen geeft; wat jullie ten onrechte aan hem toeschrijven, dat doet in feite onze God, de HEER. Je kunt het vergelijken met wat ik ooit eens hoorde in een preek over Zondag 21, over de kerk. Eén punt uit de puntenverdeling van de preek luidde: de kerk, dat zijn de heiligen van de laatste dagen. En een ander punt: de kerk, dat zijn Jehova's getuigen. De dominee nam dus uitspraken van de Mormonen en van de Jehova's getuigen over om te laten zien: wat zij toeschrijven aan hun sekten, dat geldt in werkelijkheid voor de (gereformeerde) kerk.

Spelregels

Uit het bovenstaande blijkt dat godsdiensthistorie een vak is dat strikt te werk gaat volgens de regels van de seculiere geschiedeniswetenschap. Je kunt je daarvoor afvragen of je het vak wel tot de bijbelwetenschap of de theologie moet rekenen. Ik kan me ook voorstellen dat bij sommige lezers de vraag rijst: kun je als gelovige wel werken volgens de regels van dit vak? Voor een gelovige heeft wat de Bijbel zegt toch veel meer waarde

dan wat archeologen bij opgravingen vinden?

Dat is waar. Maar de spelregels van een wetenschap als de godsdiensthistorie worden nu eenmaal niet op basis van christelijke overtuigingen (met de bijbehorende overtuiging ten aanzien van de Bijbel) vastgesteld. Geloofszaken mogen daarbij geen rol spelen. Dat geldt ook voor de geschiedwetenschap in het algemeen. Als gereformeerde Nederlander kun je geloven dat Willem van Oranje door God gezonden was. Maar een gereformeerde historicus kan dat nooit opschrijven als een historische conclusie.

Iets vergelijkbaars gebeurt in andere wetenschappelijke disciplines. Ik denk nu aan biologie, geologie en psychologie. In al die vakken werkt men met verklarende modellen die gerelateerd zijn aan de evolutietheorie. Als christenwetenschapper ontkom je er niet aan die modellen te hanteren. Het kan best zijn dat jij als christen grote twijfels hebt over het evolutionaire denken. Misschien vind je het onverenigbaar met wat je gelooft. Maar je zult het er toch mee moeten doen.

Volgens de regels die al geruime tijd in de westerse wetenschap gelden, mag je geen gegevens of argumenten inbrengen die louter en alleen gebaseerd zijn op je christelijke geloof. Je kunt dit tot op zekere hoogte vergelijken met wat er in rechtszaken gebeurt met onrechtmatig verkregen bewijs. Een rechter kan er volledig van overtuigd zijn dat verdachte X de dader is. Er is overtuigend bewijs voor. Maar het openbaar ministerie heeft dit bewijs op onrechtmatige wijze verkregen, bijvoorbeeld door het ongeoorloofd af luisteren van telefoongesprekken. Dan mag zulk bewijs niet meedoen, hoe hard het op zichzelf ook is. Zo luiden nu eenmaal de regels van het vak. En de rechter mag niet uitspreken dat verdachte X schuldig is, ook al weet hij dat pertinent zeker. Zo kunnen er ook bepaalde dingen zijn waar je zeker van bent op grond van je geloof in de betrouwbaarheid van de Bijbel. Toch kun je die dingen niet inbrengen in godsdiensthistorisch onderzoek.

Als de godsdiensthistorie op deze manier te werk gaat, heb je dan als theoloog of gelovige wel iets aan dit onderzoek? Ja, als je maar de beperkte geldigheid van godsdiensthistorische uitspraken in rekening brengt. Die uitspraken hebben hun waarde binnen het aangenomen model, zoals dat bepaald wordt door de hierboven genoemde principes van het vak. Maar ook zo kunnen zij soms interessante achter-

grondinformatie voor de uitleg van de Bijbel opleveren. De bestudering van de godsdiensthistorie kan je helpen om meer oog te krijgen voor de bonte werkelijkheid van afgoderij en syncretisme, waar Israël vaak in leefde. Psalm 29 bijvoorbeeld krijgt veel meer diepte, wanneer je in deze psalm de afwijzing van de verering van Baäl beluistert. Het verbod op waarzeggerij in Deuteronomium 18 gaat meer tot je spreken, wanneer uit opgravingen blijkt hoezeer de samenleving in Kanaän doortrokken was van zulk soort praktijken. Zo zouden er nog veel meer voorbeelden te geven zijn.

Paas' proefschrift

Het proefschrift van Paas houdt zich bezig met een theorie die onder andere verdedigd is door de Duitse oudtestamenticus Gerhard von Rad (1901-1971). Deze theorie heeft veel aanhang gekregen onder oudtestamentici. Volgens deze theorie vereerden de Israëlieten de HEER vanouds vooral als de God die in hun geschiedenis grote daden had verricht (bijv. de uittocht uit Egypte). Pas in de tijd van de Babylonische ballingschap gingen zij Hem ook vereren als de Schepper. Paas geeft een kritische bespreking van deze theorie. Hij betoogt dat de Israëlieten de HEER al veel eerder als Schepper erkenden.

Je kunt de theorie van Von Rad beschouwen als een godsdiensthistorische stelling. Zijn theorie zegt namelijk iets over wat de Israëlieten over hun God dachten. Von Rad betoogt vanaf welk moment zij dat deden en hoe dat historisch te verklaren valt.

Nu zou je op deze theorie heel eenvoudig kunnen reageren door te zeggen: in Genesis 1 staat al dat de God van Israël de Schepper is, dus het moet in

Israël al veel eerder bekend geweest zijn dat Hij dat is. Maar deze manier van reageren zou Von Rad en wie het met hem eens zijn, zeker niet overtuigen. Een proefschrift waarin je op deze manier redeneert, zal men aan een universiteit als die van Utrecht ook echt niet accepteren. Een belangrijke reden daarvoor is dat men vrij zeker meent te weten dat Genesis 1 helemaal geen tekst uit het begin van Israëls bestaan als volk is.

Daarom is het goed te begrijpen dat Paas in zijn proefschrift een andere benadering gekozen heeft. Hij zegt als het ware: oké, jullie komen met een godsdiensthistorische stelling, dan zal ik die stelling ook godsdiensthistorisch benaderen; ik kruip helemaal in de huid van een godsdiensthistoricus en zal dan bekijken wat ervan overeind blijft.

Nu doet Paas in zijn proefschrift

meer dan alleen maar godsdiensthistorie bedrijven volgens de principes van dat vak. Hij levert bijvoorbeeld ook uitvoerige exegeses van verschillende teksten uit het Oude Testament. Maar toch is het godsdiensthistorische kader bepalend voor het geheel van zijn proefschrift, niet alleen voor de hoofdstukken waarin hij de godsdiensthistorie met zoveel woorden aan de orde stelt. Daarom moet je ook als je zijn conclusies aan het einde van zijn boek leest, erbij denken: dit zegt Paas binnen de beperkte grenzen van het vak godsdiensthistorie. Zijn conclusies zijn niet bedoeld als geloofsuitspraken. Je kunt er dus ook niet uit afleiden wat hij voor zichzelf wel of niet als waar aanneemt. Het enige wat je erover kunt zeggen is: dit is het maximale wat hij binnen het kader van de godsdiensthistorie kan zeggen.

Noten:

* In het februarinummer zijn vragen gesteld bij het proefschrift van dr. Stefan Paas. In de artikelen van prof. Kwakkel, die (ook) aan ons blad zijn aangeboden, wordt daar nader op ingegaan. De redactie laat de mogelijkheid open om in een volgend nummer hier nog op te reageren.

¹ Zie I. Provan e.a., *A Biblical History of Israel*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2003, p. 56-62.

Stefan Paas over dateringen en geschiedschrijving

Dit is het tweede artikel naar aanleiding van kritische reacties op de benoeming van Stefan Paas als universitair docent aan de TU in Kampen. Eerst komt de manier waarop hij omgaat met de datering van oudtestamentische teksten, aan de orde. Vervolgens zeg ik iets over zijn benadering van geschiedschrijving in het Oude Testament.

Twee benaderingen

Voor de gemiddelde gereformeerde bijbellezer lijkt het vrij duidelijk wanneer de meeste bijbelboeken geschreven zijn. Genesis tot en met Deuteronomium zijn de boeken van Mozes. Die boeken zijn dus geschreven vóór de intocht van Israël in het beloofde land. De profeet Jesaja leefde rond 700 vóór Christus, dus de profetieën in het boek met zijn naam stammen uit die tijd.

In werkelijkheid ligt het iets minder eenvoudig. Een bekend voorbeeld is Deuteronomium 34, over de dood van

Mozes. Dat kan hij moeilijk zelf vóór zijn dood geschreven hebben. Een ander bekend voorbeeld is het tweede gedeelte van Jesaja, vanaf hoofdstuk 40. In die hoofdstukken worden de Israëlieten aangesproken terwijl zij in ballingschap zijn in Babylon. In de tijd van de Babylonische ballingschap was de profeet Jesaja allang gestorven. Prof. Ohmann kwam daarom met de oplossing dat de overgeleverde vorm van dit deel van het boek afkomstig is van leerlingen van Jesaja. Zij hebben onder leiding van Gods Geest woorden van hun meester bewerkt en toegepast voor hun eigen tijd.

In de kritische bijbelwetenschap gaat men hierin veel verder. In die kringen ben je al conservatief, als je zegt dat de oudste stukken uit Genesis in de tijd van Salomo geschreven zijn. Van de wetten in Leviticus zegt men vaak, dat

die pas na de Babylonische ballingschap op schrift gesteld zijn. Grote stukken in de boeken van de profeten zouden niet afkomstig zijn van de profeten naar wie de boeken heten, maar dateren uit later tijd.

Als je als gereformeerde oudtestamenticus een wetenschappelijke studie wilt schrijven, sta je daarom voor een moeilijk probleem. Wat moet je over al die dateringskwesties zeggen? Grofweg heb je twee mogelijkheden. De eerste is dat je uitvoerig op al deze kwesties ingaat. Het voordeel hiervan is dat je je eigen standpunt duidelijk formuleert. Het nadeel is dat je meestal een extra boek moet schrijven om al deze kwesties netjes te bespreken en je eigen overtuiging te beargumenteren. Ook loop je het risico dat men het resultaat van je studie direct ongelezen terzijde legt.

De tweede mogelijkheid is dat je deze zaken zoveel mogelijk laat rusten. In je publicatie sluit je je aan bij de consensus van de vakbroeders en -zusters, dus het standpunt dat op dat moment de meeste aanhang heeft. Als je dat

Thema

G. Kwakkel

doet, zondig je niet tegen de regels van het wetenschappelijke bedrijf. Je kunt nu eenmaal in een proefschrift of een andere wetenschappelijke studie niet alles beargumenteren wat je doet. Je kunt ook niet alles wat je beweert, vanaf de grond bewijzen. Je bouwt altijd voort op de resultaten van het onderzoek van anderen.

Paas' keuze

Het proefschrift van Stefan Paas gaat over de scheppingvoorstellingen bij profeten uit de achtste eeuw vóór Christus. Deze omschrijving van zijn onderwerp laat al zien dat dateringen een aangelegen punt waren in zijn onderzoek. Welke profetieën stammen echt uit de achtste eeuw? Welke teksten in het Oude Testament zijn ouder en welke jonger?

In zijn proefschrift heeft Paas gekozen voor de tweede mogelijkheid die ik zojuist geschetst heb. Hij sluit zich doorgaans aan bij de gangbare historisch-kritische visie op dateringskwesties, *zonder een eigen standpunt te formuleren*. Dat geldt voor de datering van teksten over de schepping uit Genesis, maar ook voor de vraag welke profetieën uit het boek Jesaja van Jesaja zelf zijn en welke niet.

Paas heeft zijn proefschrift verdedigd aan een openbare universiteit, die van Utrecht. In dat geval is het goed te begrijpen dat iemand ervoor kiest om in het kader van zijn proefschrift de consensus te volgen. Als Paas het anders gedaan had, had hij zeker minstens één extra proefschrift moeten schrijven om al die dateringskwesties en de achterlig-

gende theorievorming te bespreken. Aan een confessionele instelling als de Theologische Universiteit in Kampen (Broederweg) ligt dat anders. Maar ook wij in Kampen kunnen maar niet doen en laten wat wij willen. Als wij een publicatie echt in de wetenschappelijke markt willen zetten, moeten wij ook rekening houden met wat daar gangbaar is. Dan moet je dus óf al je overtuigingen uitvoerig beargumenteren, óf bepaalde dingen laten liggen en die bewaren voor betere gelegenheden om daarover te schrijven of te spreken.

Een tweede reden van Paas' keuze voor deze benadering hangt samen met het doel dat hij met zijn proefschrift beoogde. Hij wilde tegen de gangbare mening in laten zien dat Israël al veel eerder in het Schepper-zijn van de HEER geloofde dan vele oudtestamentici beweren. Dat was het punt dat hij wilde maken. In dat geval sta je het sterkst als je je uitgangspunt neemt in teksten die ook volgens de oudtestamentici die je kritiseert, echt afkomstig zijn uit de achtste eeuw.

Eigenlijk bevond Paas zich in een situatie die een beetje lijkt op wat velen zullen kennen uit evangelisatiegesprekken. Toen ik voor het eerst met E&R meeding, had ik de neiging om in te gaan op alles wat de mensen met wie ik sprak, zeiden. Ik voelde me geroepen elke dwaling te weerleggen. Maar dat ging natuurlijk niet. Op den duur leerde ik dat ik er veel beter één ding uit kon pikken. Daar ging ik dan wat uitvoeriger op in. De rest liet ik liggen.

Iets dergelijks heeft Paas gedaan in zijn proefschrift. Zelf heb ik vanuit mijn Kamper achtergrond de neiging

anders te werk te gaan. Wij zijn hier veel meer gewend te beginnen met een eigen kritische bespreking van gangbare wetenschappelijke visies op dateringen. Wij willen ons eigen standpunt duidelijk formuleren. Dat is ook heel goed te verdedigen. Het is overigens wel de vraag of deze benadering echt effectiever is dan die van Paas in zijn proefschrift.

Duidelijk voor vakgenoten

Als christelijke theoloog kun je niet om de historisch-kritische bijbelwetenschap heen. Daarmee bedoel ik niet dat je alles wat men daarin beweert, voor zoete koek zou moeten slikken. Dat zeker niet. Maar je moet het in je eigen publicaties wel in rekening brengen.

Zoals gezegd, kan dat op verschillende manieren. Stefan Paas heeft in zijn proefschrift gekozen voor de benadering die hem het meest geschikt leek. Die ruimte moet je hem gunnen, ook als je het zelf misschien anders gedaan zou hebben.

In theorie had Paas in zijn proefschrift vaker kunnen zeggen: 'Hier volg ik de gangbare mening, maar dat betekent nog niet dat dit ook mijn eigen overtuiging is.' Daarmee had hij wellicht misverstanden kunnen voorkomen bij orthodox-christelijke, niet-ingewijde lezers van zijn boek. Maar dat is het niet het publiek waarvoor hij zijn proefschrift geschreven heeft. Een proefschrift schrijf je meestal allereerst voor de vakgenoten. Dat heeft Paas ook gedaan. Voor dat publiek is het niet nodig of zinvol dat je steeds aangeeft waar je de consensus volgt en waar je je eigen persoonlijke overtuiging formuleert.

Het is trouwens ook niet zo dat Paas zich voor honderd procent bij de gangbare meningen heeft aangesloten. Hier en daar heeft hij de gelegenheid te baat genomen om correcties aan te brengen. Als vakmensen zijn proefschrift en die correcties lezen, zien zij direct: die Paas moet een zeer behoudende theoloog zijn.

Profetische geschiedschrijving

Tot zover over wat Paas in zijn proefschrift geschreven heeft met betrekking tot dateringen van teksten uit het Oude

Een greep uit de boeken van Stefan Paas

Testament. Ik sluit af met een paar opmerkingen naar aanleiding van wat hij in enkele publicaties geschreven heeft over geschiedschrijving in het Oude Testament.

Paas heeft de manier waarop het Oude Testament geschiedenis vertelt, als 'profetische geschiedschrijving' getypeerd. Daarmee bedoelt hij dat de bijbelschrijvers iets meer of iets anders op het oog hadden dan een zo volledig en objectief mogelijke beschrijving van de naakte feiten. De bijbelschrijvers hebben geselecteerd: wat vertellen wij wel en wat laten wij weg? Zij wilden met hun beschrijving van de geschiedenis een bepaalde boodschap overbrengen, namens God.

Paas heeft volkomen gelijk als hij zegt dat de bijbelschrijvers keuzes gemaakt hebben en een profetische boodschap wilden overbrengen. De apostel Johannes zegt dat zelf aan het einde van zijn beschrijving van het evangelie: 'Jezus heeft nog veel meer wondertekens voor zijn leerlingen gedaan, die niet in dit boek staan, maar deze zijn opgeschreven opdat u gelooft dat Jezus de messias is, de Zoon van God, en opdat u door te geloven leeft door zijn naam' (Joh. 20:30-31; vgl. ook Joh. 21:25).

In het Oude Testament kun je verschillende gevallen vinden waarin de bijbelschrijvers duidelijk geselecteerd hebben. Je kunt gevoeglijk aannemen dat die selectie samenhangt met het doel dat zij met hun geschrift beoogden.

Kronieken beschrijft net als de boeken Samuël en Koningen het leven en de regering van David en Salomo. Maar Kronieken maakt geen melding van Davids zonde met Batsjeba. Ook vertelt Kronieken niet dat Salomo zich op zijn oude dag liet verleiden andere goden te gaan dienen, zoals 1 Koningen 11:4-8 dat doet. De beschrijving van de opvolging van David door Salomo in 1 Kronieken 28 en 29 verschilt sterk van die van 1 Koningen 1 en 2. Beide versies hebben hun eigen bedoeling. Maar het is niet gemakkelijk de vertelde gebeurtenissen in elkaar te passen en er een kloppend plaatje van te maken.

Iedere gereformeerde bijbellezer kent de vraag: waar kwam Kaïn's vrouw vandaan? Hij zal wel met een zus, een dochter van Adam en Eva, getrouwd zijn. Maar de Bijbel vertelt dat niet. Kennelijk vond God het niet nodig dat wij daar meer over zouden weten. Het was duidelijk niet het doel van de oudtestamentische geschiedschrijving alle feitjes te vertellen. De strekking van het verhaal van Kaïn en Abel wordt er niet minder duidelijk van.

Onderzoek de bedoeling

Over de geschiedschrijving in het Oude Testament is het laatste woord nog lang niet gezegd. Dat geldt zeker voor de beschrijving van de schepping, de zondeval en de zondvloed in de eerste

hoofdstukken van Genesis. Stefan Paas heeft daarover geschreven dat het in die hoofdstukken niet gaat om de vraag hoe de wereld precies is ontstaan. Het gaat vooral om de vraag wie wij als mensen zijn, hoe wij ons verhouden tot God, enzovoort. Ik stem daarmee in, maar vind niet dat daarmee alle vragen beantwoord zijn. Paas beweert dat ook niet, trouwens. Hoe ligt bijvoorbeeld precies de verhouding tussen de feitelijkheid van wat Genesis beschrijft en de boodschap voor ons?

Over zulk soort vragen kun je lang met elkaar doorspreken. Misschien word je het samen helemaal eens, misschien ook niet. Maar dat is niet doorslaggevend. Doorslaggevend is dat iemand de teksten zo wil begrijpen als ze door God bedoeld zijn. Dan is er een basis voor gesprek en vertrouwen, ook al ben je het niet over alles eens.

In zijn proefschrift heeft Paas geschreven binnen het kader van de godsdiensthistorie. Hij heeft zich op veel punten aangesloten bij gangbare meningen binnen de bijbelwetenschap, zonder daar zelf een standpunt over in te nemen. Hij heeft ook andere publicaties verzorgd, waarin hij veel meer als gelovig theoloog kon schrijven (bijv. de boeken *Jezus als heer in een plat land*, *De werkers van het laatste uur* en *Vrede stichten*, uitgegeven bij Boekencentrum in Zoetermeer in resp. 2001, 2003 en 2007). Zeker in die publicaties laat hij duidelijk zien, dat hij zich door de bijbelteksten zelf wil laten gezeggen. Dan kun je natuurlijk de vraag stellen of hij de bedoeling van de teksten altijd goed begrepen heeft. En hij kan op zijn beurt zulke vragen stellen aan mij en onze andere Kamper of Apeldoornse collega's. Maar zolang als je erop uit bent de teksten naar hun eigen bedoeling te verstaan, ben je goed gereformeerd bezig.

In Kampen hebben wij Stefan Paas leren kennen als iemand die zo te werk wil gaan. Daarmee is er een stevige basis voor vertrouwen en samenwerking.

Dansen op het meer

Ik had hier wel een uurtje stil willen zijn. Dat zei Grietje uit Bunschoten. Ze was mee met mijn groepsreis naar Israël. We hadden net een boottocht gemaakt op het Meer van Galilea. En we waren vrolijk. We hadden genoten van de zon en het water, en de bemanning was luimig geweest. Er was gezellige Israëliëse muziek aan boord en de groep werd uitgenodigd om in de benen te komen, de handen ineen te slaan en een volksdanspasje uit te voeren. Ik moet bekennen dat ik me dat als reisleader eerst anders had voorgesteld. Van een vorige reis herinnerde ik me dat we midden op het meer onze eigen vrome liederen zongen: een paar toepasselijke psalmen en gezangen. Lea, onze Israëliëse gids, vroeg ernaar: Gaan jullie nog zingen? Ik zei dat ik wat liederen had uitgezocht. Toch niet *Scheepje onder Jezus' hoede*, zei ze, terwijl ze me wat misprijzend aankeek. En ik verdenk haar ervan dat ze de bemanning tegen mijn voornemen heeft opgezet. Zelf vond ik het uiteindelijk prima, en ik mengde me in het hopen-gezelschap. Maar na afloop kwam dus Grietjes verzuchting. Zij had liever wat gemediteerd op dat water. Daar waar – zei ze – onze Heer zoveel gedaan heeft. Om stil van te worden.

We haalden het op, de verschillende wonderbare visvangsten, de preken, en dat de Heer ook eens over dat water heeft gelopen. We herinnerden ons de stormen. Die wervelstorm, en

de Heer sliep! Maar wakker geworden bestrafte Hij wind en water, en het werd – zo zegt Marcus – helemaal stil. Dit laatste gebeuren was nu moeilijk voorstelbaar. Het bescheiden meer was rustig en het ligt idyllisch tussen de heuvels. Wat zal het geweest zijn? O, die schuit van toen was heus in gevaar, maar meer dan een lokaal incident zal het niet zijn geweest. Geen wereldnieuws.

Thuisgekomen denk ik er nog eens aan terug. Als ik me verdiep in de discussie over schepping of evolutie. En dan lees ik van ook een boottocht. Eén die dus wel de wereldpers haalde. Het gaat om de tocht die het zeilschip de *Beagle* maakte in 1831. Aan boord was de grote Charles Darwin. Het werd een tocht van vijf jaar, en tijdens die vaart deed Darwin zijn bijzondere waarnemingen waarop hij zijn latere evolutietheorie baseerde.

De verschillen zijn groot. Dat pronte zeilschip met de wakkere en naammakende natuuronderzoeker, en die brakke vissersschuit met aan boord de slapende zoon van een timmerman. Maar het relaas van zijn tocht over dat meer bevat toch een grotere waarneming dan welke ook van Darwin. Jezus toont Zich op dat meer de Heer van het leven, Koning van de schepping. Wind en water zijn aan Hem gehoorzaam.

Dat is een vrolijke wetenschap, die vrij maakt. De wetenschap van de

evolutie maakt je stil en tegelijk ook wat somber. Het leven is wel indrukwekkend geanalyseerd, maar het wordt zo ernstig voorgesteld – die *struggle for life* –, en waarom gaat het precies?

Jezus toont Zich op die Zee van Galilea de Zoon van God, die de Schepper van de wereld is. Hij, die alles maakte, om... ermee te spelen! Maak dus muziek voor God de Vader.

G. Zomer

column

Gereformeerde kerk buitengaats

Dit jaar vindt zowel in Nederland als in Amerika de herdenking plaats van vierhonderd jaar vriendschapsbanden tussen beide landen. In september 1609 voer nl. de Engelse ontdekkingsreiziger Henry Hudson in dienst van de Verenigde Oost-Indische Compagnie met zijn *Halve Maen* wat nu de baai van New York is, binnen. Dat betekende het begin van de kolonie Nieuw Nederland.

De komst van Nederlanders naar Noord-Amerika bracht ook gereformeerd kerkelijk leven met zich mee. In 1624 zond de kerk van Amsterdam ene Bastiaan Jansz Krol met approbatie van de inmiddels opgerichte West-Indische Compagnie (WIC) als ziekentrooster voor Nieuw Nederland uit. Zijn zorg strekte zich niet alleen uit tot zijn geloofsgenoten in het nieuwe land, maar ook tot andere kolonisten en de oorspronkelijke bewoners van het land.

Uiteraard leidde dit tot allerlei praktische en principiële vragen, die voor een belangrijk deel ook vandaag nog herkenbaar zijn. Aan die vragen heeft de Groningse predikant dr. Leendert Jan Joosse een omvangrijk boekwerk gewijd, onder de titel *Geloof in de Nieuwe Wereld. Ontmoeting met Afrikanen en Indianen (1600/1700)*.^{*} Het is niet aan mij dit geschiedkundig werk te bespreken. Wel heb ik geprobeerd het boek te lezen aan de hand van het ook in onze tijd actuele thema van de verhouding tussen overheid en kerk. Vanwege de grote hoeveelheid op compacte wijze geformuleerde informatie die Joosse ons verstrekt, is dat niet eenvoudig maar wel de moeite waard.

Eerst iets over de reikwijdte van het boek. In het eerste hoofdstuk wordt de politieke context van de kerk in Europa en haar wereld- en zelfbeeld behandeld, gevolgd door karakteristieken van zeventiende-eeuwse protestantse zending. In de volgende hoofdstukken komt onder meer de relatie tussen kerk, zending en wereld aan de orde in achtereenvolgens West-Afrika, Noord-, Midden- en Zuid-Amerika. In het slothoofdstuk

wordt kort ingegaan op verschillende visies binnen de kerken van de zeventiende eeuw op het vraagstuk van de slavernij.

Overheid en kerk

De verhouding tussen overheid en kerk is in het boek een steeds terugkerend thema. Een gecompliceerde verhouding als we ons realiseren dat het gaat over de zeventiende eeuw. De Tachtigjarige Oorlog sleepte zich nog voort. Nederlanders bevoeren de wereldzeeën en legden contacten in oost en west, in noord en zuid. De gouden eeuw bereikte haar hoogtepunt, maar raakte daarna in de versukkeling. De tegenstelling tussen Rome en de Reformatie had nog maar weinig van haar scherpte verloren. De synode van Dordrecht drukte haar stempel op de gereformeerde kerken. Gereformeerden hadden in grote delen van het land belangrijke posities verworven. Maar een groot deel van de bevolking was niet of niet-meelevend gereformeerd.

Vragen over de verhouding tussen overheid en kerk waren in eigen land al actueel. Toen Nederlanders zich gingen vestigen onder tal van andere volken en culturen, kregen deze vragen een eigen actualiteit en inkleuring. Dat gold niet alleen voor hen die zich in de Nieuwe Wereld vestigden, maar ook voor overheid en kerk in eigen land. Met welke politieke en kerkelijke instructies werden mensen uitgezonden? En hoe was de verhouding tussen zendende kerk (en staat) en de werkers in de Nieuwe Wereld en de door hen gestichte kerken?

De gereformeerde kerken hanteerden art. 36 NGB als confessioneel ijkpunt. Dat betekende, dat overheden als Gods dienaressen werden erkend en dat zij verplicht waren publiek ruimte te scheppen voor evangelie en kerk. Zij dienden

de kerk te hulp te schieten door andere kerken, bijgeloof en 'valse' religies te weren. Maar de gewetensvrijheid van ieder, ongeacht geloofsovertuiging, moest worden erkend.

Een concrete vertaling hiervan vinden we in het kolonisatieoctrooi dat de WIC in 1627 sloot voor kolonisatie in Guyana. De opdracht was daar de ware religie te praktiseren naar gebruiken die in de Nederlanden gangbaar waren. Een andere religie mocht niet worden ingevoerd. Niet-christelijke inwoners moesten door de religiepraktijk en het voorbeeld van christenen nieuwsgierig gemaakt worden. Gebruik van geweld was echter taboe. Op godslastering en minachting van de religie werd een boete gesteld, maar dat gold voor ieder. In moreel opzicht werd Europeanen overspel tussen kolonisten en met Indianen ten strengste verboden. In financieel opzicht was van belang, dat kolonisten op termijn het levensonderhoud van een predikant en schoolmeester zelf moesten bekostigen.

Van een godsdienstig neutrale overheid was in die tijd dus geen sprake, al gaven verschillende overheden daaraan op uiteenlopende wijze invulling. Zo

Rondblik

G.J. Schutte

was in 1669 de positie van de kerk in Zeeland krachtens besluit van de Staten maatgevend voor die in Suriname. Dat betekende een bevoorrechte positie voor de gereformeerde kerk. Door verkondiging, educatie, boete-, bededagen en dankdagen moesten andere religies uit de gewetens van mensen verdreven worden. De waarnemend gouverneur voerde zelfs een ambtsgebed in, dat zich richtte tot God als 'gedugte Majesteit' en veel meer inhield dan een plechtige formule. Plakkaten over zondagsheiliging werden uitgevaardigd en bededagen ingesteld, dit tot ergernis van en spanningen onder Joodse burgers. Toen het bestuur echter overging van Zeeland naar Amsterdam, leidde dat ook tot matiging van de strenge plakkaten en verandering van de tekst van het ambtsgebed.

Dat er sprake was van een bevoorrechte kerk was in die tijd normaal. Het verschil zat veel meer in de ruimte die aan andere religies werd gelaten. Interessant is in dat verband de positie van gereformeerden in kolonies waar rooms-katholieken het voor het zeggen hadden. Hugenoten zochten in veel Amerikaanse gebieden hun heil. Ondanks het Edict van Nantes was hun positie in Frankrijk weinig benijdenswaardig. Wat stond hun dan te wachten in overzeese kolonies onder Frans bestuur?

Joosse wijst erop, dat in Frankrijk koning en kerk werden beschouwd als directe vertegenwoordigers van God als

Eigenaar van de wereld. Die lijn werd in de kolonies doorgetrokken. De kerk kreeg een voornamelijk zetel in de koloniale regering van Nieuw Frankrijk in Canada, waardoor zich een twee-eenheid ontwikkelde van politiek en kerk. Hij spreekt in dit verband van kerkelijk kolonialisme. In deze Franse kerkpolitiek was geen ruimte voor andere religies of kerkelijke oriëntaties. Steen des aanstoots was niet alleen dat hugenoten beschikten over bijbels en daaruit wilden onderwijzen, maar ook het zingen van psalmen. Jezuïeten beklagden zich over het zingen van 'ellendige Geneefse psalmen'.

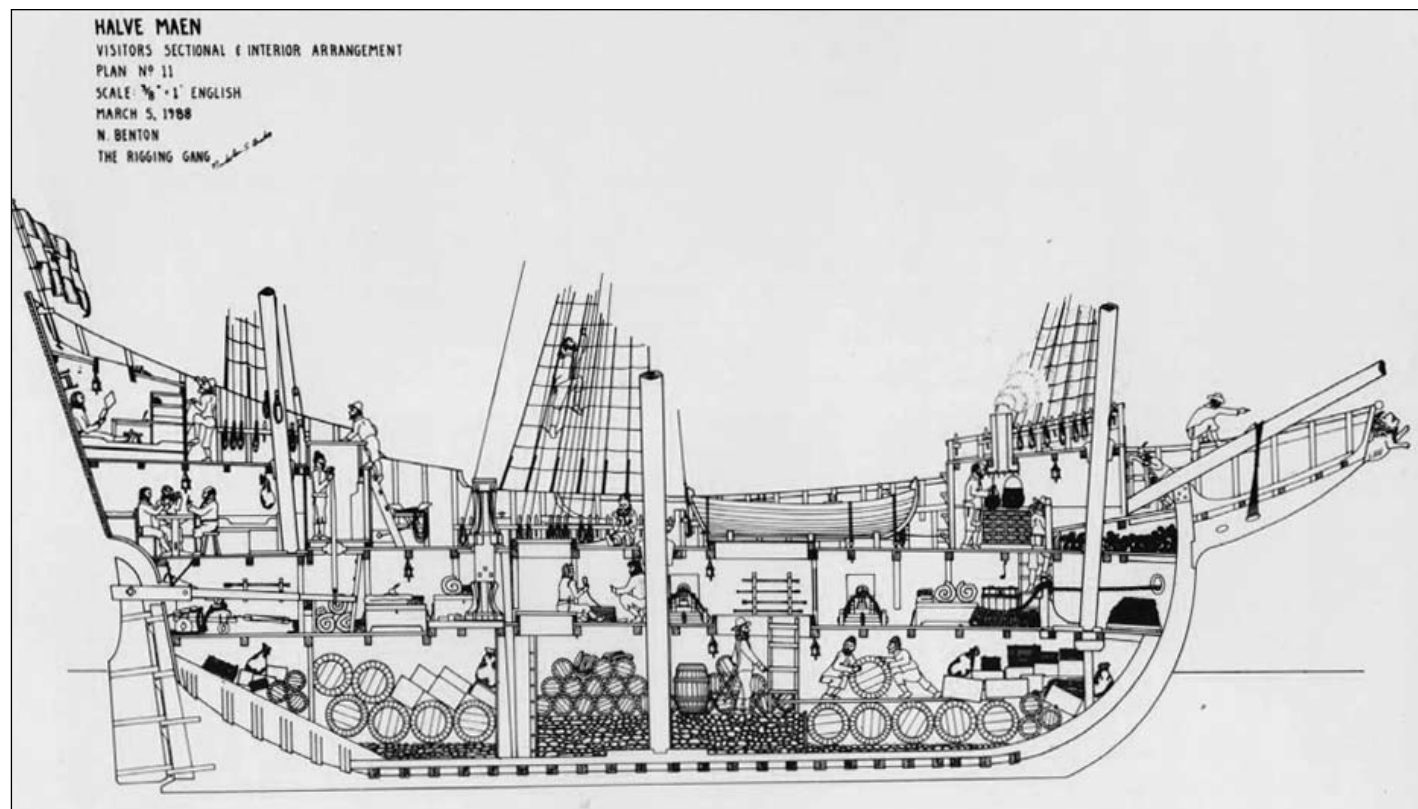
In Brazilië stuitten de Nederlandse kolonisten vooral op (rooms-katholieke) Portugezen, terwijl ook veel Joden hun toevlucht tot dit land hadden genomen. Gereformeerden vormden er dus een kleine minderheid. Toch luidde de instructie van de WIC, dat de publieke (gereformeerde) religie moest worden bevorderd. Religievrijheid werd verzekerd, al mocht dat de positie van de bevoorrechte kerk niet aantasten. Voor de Portugezen was dit iets geheel nieuws. Bij hen vielen politiek en kerk samen. Onder het Nederlandse bewind werd de eed van trouw aan het bewind echter losgekoppeld van loyaliteit aan de gereformeerde religie.

De Nederlandse rol in Noord-Amerika werd in de tweede helft van

de zeventiende eeuw steeds meer overgenomen door Engeland. In 1664 kreeg de hertog van York het bestuur over Nieuw-Amsterdam. Dat had ook gevolgen voor de positie van de kerken. De anglicaanse kerk kreeg een voorrangpositie, zoals die ook in Engeland bekend was. Maar overeengekomen werd dat ook de gereformeerde kerk haar bevoorrechte positie behield. Twee kerken kregen dus een volwaardige publieke plaats. Maar voor lutheranen en anderen gold dat niet. In 1693 poogde een nieuwe gouverneur het monopolie van de anglicaanse kerk opnieuw in te voeren. Hij stelde een wet op waarin hij de benoeming van predikanten aan zich trok en zijn gezag in kerkzaken regelde. Hij kreeg die wet er echter niet door. Vooral door het verzet van de kerk van New York kwam een charter tot stand waarin de zelfstandige rol van de gereformeerde kerk en haar identiteit werd gewaarborgd als gelijkwaardig aan de anglicaanse.

Vier eeuwen later

Wie de studie van Joosse leest door een hedendaagse gereformeerde bril, zal naast verschillen ook veel herkenning tegenkomen. Thema's waarover vier eeuwen geleden gediscussieerd werd, houden ons ook vandaag bezig. Ik denk dan niet alleen aan de verhouding tussen overheid en kerk, maar ook aan de bete-

kenis van de vrijheid van godsdienst, de positie van minderheden in de samenleving en – om een geheel ander thema te noemen – de vraag welke regels behoren te gelden bij het gebruik van en de toelating tot de sacramenten.

In hedendaagse discussies wordt soms benadrukt, dat de eenentwintigste eeuw niet te vergelijken is met de vorige eeuw, laat staan met de zeventiende eeuw. Ter illustratie wordt dan vaak verwezen naar de enorme ontkerstening van de Nederlandse samenleving. Orthodoxe christenen zijn een kleine minderheid geworden in een samenleving die God niet kent. Nu zal niemand deze feiten ontkennen. Maar daarmee zijn discussies en conclusies van vier eeuwen geleden vandaag nog niet zonder betekenis.

In plaats van over een bevoorrechte kerk pleiten we nu voor een vrije kerk in een vrije staat. Tegelijk voelen we ons verbonden met gereformeerden uit vorige eeuwen, die probeerden vanuit Gods Woord en aan de hand van de gereformeerde belijdenis de weg te vinden in het publieke leven. De omstandigheden en daarmee de mogelijkheden zijn inderdaad anders. Maar niet vergeten moet worden, dat ook in de zeventiende eeuw orthodoxe gereformeerden een kleine minderheid vormden en dat ook zij te maken hadden met een bont geschakeerde meerderheid van anders gelovigen en ongelovigen.

Dat verhinderde gereformeerden in die tijd niet de overheid Gods geboden voor te houden en tegelijk te zoeken naar mogelijkheden om de geestelijke

vrijheid van alle burgers te verzekeren. De manier waarop zij deze beide doelen probeerden te verenigen, onderscheidde de gereformeerden toen van vrijwel alle andere geestelijke stromingen. Laat het voor ons als hun geestelijke nazaten een uitdaging zijn om hieraan in de eenentwintigste eeuw eigentijds inhoud te blijven geven.

Noot:

* Leendert Jan Joosse, *Geloof in de Nieuwe Wereld. Ontmoeting met Afrikanen en Indianen (1600-1700)*, ISBN 978 90 435 1498 8 (Kampen 2008).

Kerkenraad en catechese

Nog een paar weken en dan zijn in de meeste kerken de catechisaties voor dit seizoen afgelopen. Hebben de ouderlingen al enig idee hoe het gegaan is? Zijn ze al op de catechisaties geweest om te zien hoe de jongeren onder leiding van de dominee of van een andere catecheet met elkaar aan het werk zijn? Komt er nog een rapportage met bespreking op de (smalle) kerkenraad? Vragen waarmee ik zomaar met de deur in huis kom vallen. Terechte vragen? Of vraag ik nu te veel van de ouderlingen? Want heeft de kerkenraad wel een taak met betrekking tot de catechese? Catechetisch onderwijs hoort toch bij het takenpakket van de predikant?

't Is waar: nergens is met zoveel woorden vastgelegd dat de (smalle) kerkenraad richting catechisaties een duidelijk omschreven opdracht heeft en welke die opdracht dan wel zou zijn. Of het moest zijn dat uit het toezien van de ouderlingen op leer en leven van de dienaren des Woords, zoals in het bevestigingsformulier voor ouderlingen omschreven staat, ook het toezien op

zijn catechisaties af te leiden is. En dat is zeker het geval. Toezien op het catechisatiewerk behoort tot de taak van de kerkenraad. Doet de dominee het goed? Legt hij de leer van de Schrift, – en dus de leer van de kerk –, onverkort en op

een goede manier aan de jongeren uit en weet hij het op hen over te brengen?

Pastorale verantwoordelijkheid

Toch denk ik dat de kerkenraad meer kan doen. De ouderlingen hebben namelijk elk voor zich, maar ook geza-

Gemeentebreed

M.H. Sliggers

De lerende kerk, middeleeuwse afbeelding, schilder onbekend

menlijk als kerkenraad, een pastorale verantwoordelijkheid voor alle gemeentelieden. En dat betreft niet alleen de belijdende leden, ook de doopleden.¹ Naast dat toezien op de kwaliteit van het kerkelijk onderwijs zullen de ouderlingen toch ook belangstelling hebben voor de vraag wat elke jongere, nog dooplid, met dat onderwijs doet. Wat werkt het in hen uit? Groeien de jongeren in geloof?

Onze catechisanten zijn kinderen met wie God zijn verbond gesloten heeft zoals Hij dat deed met hun ouders en alle voorgaande generaties. Catechisanten zijn op weg geestelijk volwassen te worden en in dat proces vallen zij ook onder de herderlijke zorg van de ouderlingen.

Als ouderling heb je alle doopleden van je wijk in je bestand staan. Je komt ze tegen bij je huisbezoeken en bij andere gelegenheden. En vooral wanneer een catechisant 16 jaar of ouder is geworden en op een leeftijd komt dat hij of zij keuzes gaat maken, ook wat zijn geloof en zijn relatie tot God betreft, dan moet je er als ouderling bij zijn, om zo te zeggen.

Dat geldt natuurlijk allereerst de ouders en opvoeders, maar daarnaast kun je dat ook zeggen van de onderherders in de gemeente van Christus. Het is voor elke jongere van groot belang

dat hij of zij in enige vorm contact krijgt, contact opbouwt met zijn of haar wijkouderling. Maar dat moet wel uitgaan van de wijkouderling. Wanneer een catechisant de man pas persoonlijk zou ontmoeten bij een eerste gesprek over zijn of haar motieven om belijdenis te gaan doen, dan is dat rijkelijk laat. Om niet te zeggen te laat.

Catechisaties

Aan de catechese wordt veel aandacht besteed. Om te beginnen al in de opleiding van de predikanten aan onze universiteit in Kampen. Daar mogen we heel dankbaar voor zijn. In het verleden is het wel anders geweest. Je kreeg in Kampen een heleboel theoretische kennis bijgebracht over catechese zonder de zo onmisbare praktische voorbereiding en vorming. Ging je de pastorie in, dan moest je je maar zien te redden. Nu zou dat beslist niet meer kunnen. Toen kon dat eigenlijk ook al niet, maar zeker nu zou je als dominee binnen de kortst mogelijke tijd totaal vastlopen en mislukken in je catechetisch werk.

Maar ook in de kerken wordt werk gemaakt van de catechese. Je ziet steeds minder predikanten er alleen voor staan. Gemeentelieden worden erbij ingeschakeld. Mannen en vrouwen die er

gaven voor hebben, vormen samen met de predikant een team van catecheten. Voor de predikant betekent dit teamwork een flinke verlichting van zijn toch al niet geringe werkdruk. Bovendien wordt het catechisatiewerk alleen maar meer doordat de groepen niet te groot moeten zijn en dus in aantal toenemen. Op deze manier red je het als dominee meestal niet meer alleen. Inschakeling van anderen is dan een welkome oplossing. Waarbij het dan wel de voorkeur verdient dat de predikant zelf in elk geval aan de jeugd van 16 jaar en ouder catechisatie geeft, om dezelfde reden van het pastorale contact dat ik noemde met betrekking tot de ouderlingen.

Verbreding

Soms wordt het catechetisch onderwijs in een bredere setting geplaatst. Er zijn kerken waar de catechisatie met de jeugdvereniging wordt gecombineerd. De catecheet geeft zijn catechisatieles en na afloop gaan de jongeren in verenigingsverband met de behandelde onderwerpen verder. En dan natuurlijk in werkvormen die ze op vereniging gewend zijn.

Catecheten en jeugdleiders vormen daarbij samen een werkgroep of stuurgroep die zich voor het jeugdwerk in de

gemeente inzet. Meestal gebeurt dat aan de hand van een goed doordacht jeugd-beleidsplan met geweldig mooie doelen. Terecht wordt het kerkelijk onderwijs aan en de geestelijke opvoeding van de jongeren van de gemeente alle moeite en inzet meer dan waard geacht. Daar investeer je niet gauw te veel in.

Ook aan de leermethoden wordt veel aandacht gegeven. Dat is ook wel nodig. De ontwikkelingen op het veld van het onderwijs gaan zo snel, dat een eigen-tijdse methode haast alweer achterhaald en verouderd is voor je deze helemaal doorgewerkt hebt.

Belang van de catechese

Waarom het kerkelijk onderwijs aan de opgroeiende generaties in de gemeente zo uitermate belangrijk is, daar zijn, verwacht ik, niet veel woorden voor nodig. Toch leg ik er nog even de vinger bij. Toen je als ouders je zoon of dochter liet dopen, heb je beloofd dat je hem of haar ook naar catechisatie zou laten gaan. Dat zit in die doopbelofte inbegrepen. De leer van Christus, de leer van de Schrift, samengevat in de leer van de kerk leren kennen is voor hen net zo onmisbaar als voor onszelf en voor elke generatie. Onmisbaar voor onze vorming tot gelovig kind van God, tot meelevend kerklid en tot christen in de wereld. Catechetisch onderwijs is wezenlijk voor onze geloofsopvoeding om uiteindelijk met overtuiging onze keuze te maken voor God en zijn gemeente.² In gezamenlijkheid werk maken van de catechese zijn we als kerk verplicht aan onze Heer en daarom ook aan onze opgroeiende generaties.

Nu hebben onze jongeren het druk met school, met studie, met van alles. Zij hebben ook ontspanning nodig, sporten is goed voor ze. Maar laten we ervoor waken dat catechisatie een verplichting wordt die je het eerst kunt laten vallen, wanneer een jongere tijd tekortkomt. Moet je echt voor elke verjaardag het uurtje catechisatie afzeggen? Als catecheet kun je wel eens teleurgesteld zijn door een telefoontje waarin vader of moeder wel keurig netjes komt melden waarom zoon of dochter vanavond niet komt, terwijl jij denkt: moet daarvoor de catechisatie wijken? Als catecheet moet je dat dan ook maar eerlijk en duidelijk zeggen.

Toezicht door de kerkenraad

Als de kerkenraad dan een taak heeft in de richting van de kwaliteit van de catechese, en daarnaast ook pastorale belangstelling heeft voor de catechisanten, hoe kan hij zo goed mogelijk toezicht houden op de gang van zaken? Er liggen m.i. een paar dingen voor de hand.

Om te beginnen acht ik het belangrijk dat de smalle kerkenraad het leerplan voor de catechese voor elk seizoen kent en er interesse voor toont. Mogelijk zelfs erover mee beslist. Vraag als kerkenraad in elk geval naar dat leerplan en laat de predikant, laten de catecheten, laat de stuurgroep uitleggen wat er behandeld gaat worden. Welke leermethode er gebruikt wordt. En laat de kerkenraad nagaan of in het leerplan, in de methode de leer van de kerk voldoende aan de orde komt. Een leerplan aan de hand van actuele thema's kan een goede methode zijn. Maar komt dan wel alles aan de orde wat bijvoorbeeld in de Heidelbergse Catechismus aan de orde gesteld wordt? Dit boekje in vraag en antwoordvorm met alle terugkoppelingen naar de Schrift is altijd nog het leerboekje bij uitstek voor kennis- en geloofsoverdracht. De basis voor elke eigentijdse methode. Mijn ervaring is dat de Catechismus eigenlijk vrijwel alles aanreikt wat je nodig hebt om op de actualiteit van het heden in te gaan. Ik vind dat de blijvende waarde van het leerboek. Overigens zijn de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Dordtse Leerregels allerminst verouderd en allerminst onbruikbaar voor de catechese! Laten de ouderlingen dus hun oordeel geven over waarmee op de catechisaties aan het werk gegaan wordt.

Bezoeken

Voor ouderlingen lijkt het me heel zinvol om de catechisaties één of meer keren per seizoen te bezoeken. Je kunt wel zeggen dat het onder leiding van de dominee en van andere deskundige mensen wel goed zal gaan, dat je alles gerust aan hen kunt overlaten, maar stel je als kerkenraad door middel van bezoek op de hoogte hóé het gaat. Evalueer met de dominee, met de andere catecheten en spreek mee over problemen die zich voordoen. Denk eventueel mee

in het zoeken naar oplossingen.

Beknibbel niet op geld om de zo onmisbare faciliteiten te verschaffen die voor verantwoord onderwijs nodig zijn en waar dan ook om gevraagd wordt.

Laat de kerkenraad om een eindrapportage vragen en die samen met catecheten of stuurgroep bespreken. En laten de ouderlingen daarbij dan niet alleen aandacht geven aan de onderwijs-technische kant, maar zeker ook aan de pastorale kant van het onderwijs. Zij zullen daar veel aan hebben voor hun eigen pastoraat aan de jongeren in hun wijk. 't Is prima om, als dat voorkomt, een jeugdouderling te hebben, maar dat ontslaat je niet van het toezicht dat je zelf hebt op de jongeren, ook de catechisanten in je eigen wijk.

Het lijkt me een goede zaak, wanneer net als de preekbespreking ook de bespreking van de catechese met enige regelmaat op de agenda van de kerkenraad voorkomt.

Vreugdevol

Misschien zuchten ouderlingen wanneer zij zich ook nog eens met de catechese moeten inlaten. Ook hun werkdruk neemt eerder toe dan af. Dat kan waar zijn. Maar wie als ouderling meeleeft met het catechetisch onderwijs en vooral meeleeft met de jongeren voor wie het allemaal gebeurt, ervaart hoeveel vreugde dat geeft. Het stimuleert je om je nog meer in te zetten voor de gemeente, die de kudde is van de grote Herder van de schapen. Een kudde met schapen van elke leeftijd, dus ook met jonge lammeren die alles nog moeten leren. Die kudde is een wonder van God.

Noten:

¹ Wanneer het bevestigingsformulier voor ouderlingen omschrijft: 'In de eerste plaats zien zij erop toe, dat elk lid van de gemeente zich in belijdenis en wandel gedraagt naar het evangelie', dan kun je m.i. hiervan de doopleden niet uitsluiten.

² De Schrift spreekt daarover in allerlei toonaarden. Bekende schriftplaatsen voor kennisoverdracht zijn o.a.: Deut. 6:4-9 en Ps. 78:4-6. Voor de vorming om als christen te leven, zie: 2 Tim. 3:14-16. Over blijven bij de leer van Christus, zie o.a.: 2 Joh.:7-11. Groeien in de genade en kennis van Christus maakt ons weerbaar en standvastig, zie: 2 Petr. 3:17-18.

Over de kerk als moeder

De theologische bezinning rond de kerk blijft in ontwikkeling. Werd er eerder veel geschreven over de pastorale en daarna over de diaconale gemeente, in onze dagen staat de *missionaire* gemeente hoog op de agenda. Het was dan ook een goede greep van professor Maris om zijn afscheidscollege op 25 januari 2008 te wijden aan de *missie* van de kerk. De uitgebreide tekst verscheen onlangs in de serie 'Apeldoornse Studies' in fraai uitgegeven vorm.

Al die nadruk op de taak van de kerk 'naar buiten' doet immers de vraag rijzen: hoe verhoudt zich dat met de voeding van de bestaande gemeente? De Heidelberger spreekt immers in Zondag 48 niet alleen over het 'vermeerderen van uw kerk', maar ook over haar bewaring. Maris stelt dat in de bijbelse metafoor van de kerk als *moeder* materiaal ligt om de juiste relatie tussen 'bewaren' en 'vermeerderen' in beeld te krijgen. Zijn afscheidscollege draagt dan ook de titel *De missie van een moeder*.

Een rechtstreekse aanduiding van de kerk als moeder vinden we niet in het Nieuwe Testament. Een indirect verband is er wel: het gaat dan vooral om wat Paulus schrijft in Galaten 4:26: 'Maar het hemelse Jeruzalem is vrij, en dat is onze moeder.'

Maris laat zien dat met dit moederschap van het hemelse Jeruzalem niet slechts de *afkomst* van de kerk wordt aangeduid, maar ook haar *functionering* in relatie tot de gelovigen in haar zorg voor hen.

Hij wijst erop dat we mogen aannemen dat in de metafoor van Galaten 4 Psalm 87 meeklinkt, die spreekt over Sion als de moederstad ook voor heidense volken. Daarbij treft het dat op de achtergrond van de brief aan de Galaten juist de doorbraak van het koninkrijk van God naar *de heidenen* staat. Dit brengt Maris tot de conclusie dat de gemeente naar haar hemelse moeder niet anders aardt, dan wanneer ze – geboren immers uit het evangelie van Christus' verzoeningswerk – zich uitstrekt naar een verloren wereld.

Al is de gemeente niet identiek met het hemelse Jeruzalem als moeder van de gelovigen, het spreken van Paulus heeft wel een grote zeggingskracht:

1. De gemeente leeft uit de hemel: van daaruit ontvangt ze alle heil. En zo kan ze alleen haar moederschap vervullen.

2. Maar de moederlijke karakteristiek van het hemelse Jeruzalem wordt ook zichtbaar in de pastorale zorg van de gemeente jegens haar leden, waarbij ze put uit de hemelse, moederlijke bronnen.

3. De openheid naar buiten is vanzelfsprekend voor de gemeente, gezien haar gestempeld zijn door het hemelse Jeruzalem. Zij kent de band met haar Hoofd, Christus in de hemel, en zo is het ondenkbaar dat zij niet missionair zou zijn.

Maris ziet het pastorale en het missionaire aspect onlosmakelijk met elkaar verbonden, wanneer we recht doen aan het (indirecte) verband dat er is tussen de gemeente als moeder en het hemelse Jeruzalem. Er is onderscheid tussen die twee, maar tegelijk ook overeenstemming. Als we dat honoreren, is te spreken over de kerk als *moeder* in het besef (juist tegenover Rome!), dat het hemelse Jeruzalem en de kerk op aarde niet zomaar als vanzelfsprekend deze zelfde eigenschap bezitten.

In dat besef heeft de Reformatie en heeft met name Calvijn de zichtbare kerk de moeder van de gelovigen genoemd, waarbij de nadruk ligt niet op haar status, maar op haar roeping. Calvijn wijst dan op de ambtelijke diensten van de kerk. In de latere reformatorische theologie krijgt de aanduiding 'de kerk als moeder' weinig of geen aandacht. Het is vooral K. Schilder geweest, die weer nadrukkelijk opkomt voor het gebruik ervan, niet als een eretitel, maar als criterium of de kerk 'krachtens

haar eigenlijkste verrichting (dienst des Woords en der sacramenten) kinderen baren kan'. Daarmee plaatste Schilder de bestaande kerkinstituten onder de permanente *kritiek* van een hemelse norm.

Maris gaat er niet aan voorbij dat er 'spanning' bestaat tussen het pastorale en het missionaire, maar vanuit haar hemels geheimenis kan de kerk het doel van haar moederlijke functie in het vizier houden: kinderen voortbrengen en daarbij zowel zorg hebben voor de bestaande gemeente als missionair bewogen zijn met mensen zonder God. Haar missie is niet minder naar buiten dan naar binnen, en niet minder naar binnen dan naar buiten.

In kort bestek geeft professor Maris veel in zijn afscheidscollege. Hij leert ons het 'naar binnen' en het 'naar buiten' niet als tegengesteld, maar ze vanuit het hemelse Jeruzalem als de *ene* missie van de kerk als *moeder* te zien. Dat is een waardevolle bijdrage aan de bezinning die vandaag rond het 'bewaren' en 'vermeerderen' noodzakelijk is!

N.a.v.: dr. J.W. Maris, *De missie van een moeder* (Apeldoornse Studies nr. 50), Theologische Universiteit, Apeldoorn, 2008, ISBN 978-90-75847-23-9, 41 pag., prijs € 7,50

Korte boekbespreking

A.N. Hendriks

Doop en kerk

De tijd gaat snel. Een boek bespreken gaat soms langzaam. Het is al twee jaar geleden dat *Doop en Kerk* verscheen, het proefschrift waarmee ds. P.L. Voorberg promoveerde tot doctor in de theologie. Een studie van jaren werd bekroond. Dat is een felicitatie waard. Uit meerdere reacties in de krant bleek dat hij met zijn studie bepaalde snaren heeft geraakt. Kennelijk was het toch niet zo'n zinloze studie (zoals een van de ingezondenstukenschrijvers vond), maar staat dit proefschrift op de een of andere manier in de kerkelijke praktijk. Reden om er eens naar te kijken.

Winst

Hoe weinig zinloos deze studie is, maakt ze zelf al gauw duidelijk. Vrij snel na het begin van de nieuwtestamentische kerk werd het nodig om over de verhouding van doop en kerk na te denken. Sindsdien is dit item tot in de twintigste eeuw telkens weer naar voren gekomen, toegespitst op de vraag of je een doop die buiten de eigen kerkgemeenschap is bediend, als doop kunt erkennen. Daar schrijft Voorberg over: 'De erkenning, door kerkelijke gemeenschappen, van de elders bediende doop.' Dat levert drie vragen op: als men zo'n doop erkent, wordt daarmee dan ook niet de kerk waar ze bediend is, erkend? Waar liggen de grenzen van het verbond? Is er sprake van verbond buiten de kerk? Vallen de grenzen van het verbond en die van de kerk niet samen? Op deze drie kernvragen zoekt Voorberg een antwoord.

De winst van zijn studie is dat wat er zoal in twintig eeuwen naar voren is gebracht, wordt samengevat, geanalyseerd en beoordeeld. Aan de samenvatting en de analyse is het eerste deel van zijn boek gewijd. De beoordeling, uitlopend op een eigen standpunt, vult het tweede deel.

Al lezend word je getroffen door de vele aspecten die aan de orde komen. Voorberg geeft in het (historisch) deel veel materiaal uit de geschiedenis van de kerk. Er valt wat te leren over bij-

voorbeeld de donatisten en de wederdopers in de zestiende eeuw, maar ook de periode van de zeventiende tot en met de twintigste eeuw levert interessant materiaal op. Het moest gaan over bijvoorbeeld de verhouding van de doop en de besnijdenis, en de principiële onherhaalbaarheid van beide tekens. Wat is de relatie tussen de doop van Johannes de Doper, de doop van de Here en zijn leerlingen voor de hemelvaart en die uit het zendingsbevel? Wie bedienden de doop in het Nieuwe Testament? Hoe zit het met het dopen in de naam van Jezus en in de naam van de drie-enige God? De kinderdoop komt aan de orde en het perfectionisme van de heilige gemeente bij de donatisten en de wederdopers. Het gaat over de 'bevestigingdoop', die in evangelische kringen wel gepropageerd wordt. Natuurlijk gaat het ook over de leer van de kerk, hoe er over de kerk en het verband tussen doop en kerk gedacht wordt. De doop als 'spoor van de kerk' wordt besproken. Er komt veel aan de orde. Je hoeft dus niet per se in dooperkenning geïnteresseerd te zijn om je winst met dit boek te kunnen doen.

Conclusie

Er is in Voorbergs studie veel wat we positief waarderen, te veel om te noemen. Interessanter is het om ons op zijn conclusie te concentreren. Hij concludeert 'tot een brede dooperkenning, als erkenning van Gods breed appèl op de wereld. Als evenwel aan het licht komt, dat de dopeling *niet* door de bedienaar en/of vanwege het bedienende genootschap serieus als leerling van Christus aan de trinitarische God verbonden en met water gedoopt is dan moet vastgesteld worden dat er niet gedoopt is' (p. 445). Nadat hij deze conclusie getrokken heeft, gaat hij na wat de consequenties zijn wanneer men hiervan afwijkt. Maar dat levert geen bijstelling op. De eindconclusie is niet anders dan de zo-even vermelde.

Deze conclusie, het geconcentreerde

Boek van de maand

J.W. van der Jagt

extract uit een studie van 460 pagina's, vraagt er als het ware om vergeleken te worden met de uitspraak van de Gereformeerde Kerken over de dooperkenning, gedaan door de Generale Synode van Groningen 1899. Niet om Voorberg daaraan af te meten, maar hij confronteert zich er zelf mee (p. 19, 412, 417) en een vergelijking laat zien of zijn conclusie ons verder helpt. De lezers zullen deze uitspraak niet bij de hand hebben. Laat ik haar daarom eerst citeren: 'De doop van genootschappen, verenigingen of personen, die formeel met het trinitarisch geloof hebben gebroken en deze breuk ook feitelijk doen uitkomen zo dikwijls hun een kind ten doop gepresenteerd wordt, kan niet meer als doop erkend worden. Doch overigens is het altijd de praktijk in de gereformeerde kerk geweest, overeenkomstig de eis van Schrift en belijdenis, iedere doop te erkennen, hetzij aan kinderen of bejaarden bediend, in geval dezen gedoopt zijn in of vanwege een kring van christenen, door een door zulk een kring geroepen en erkend dienaar van het Woord en in de naam van de Vader en van de Zoon en van de Heilige Geest.'

Vergelijken we de conclusie van Voorberg met deze uitspraak, dan vallen een paar zaken op.

Katholiek

Groningen formuleert positief een paar voorwaarden waaraan de doop moet voldoen, wil deze erkend kunnen worden. Voorberg formuleert het negatief om zijn uitgangspunt goed te laten uitkomen, nl. dat de doop die elders is

*I baptize you in the name
of the Father and of the Son
and of the Holy Spirit*

bediend, erkend moet worden (p. 445). Hij gaat voor een brede erkenning. Daarmee wordt 'Gods breed appèl op de wereld' erkend. 'De doop heeft een katholieke strekking. God roept daarin de wereld op om met Hem als God van het verbond in een verbondsverhouding te leven' (p. 460). Positief of negatief geformuleerd, duidelijk is dat dit brede standpunt aansluit bij de royaliteit van de uitspraak uit 1899. Op dit punt blijft Voorberg uit de buurt van het perfectionisme van onder meer donatisten en wederdopers, die de doop in de eigen zuivere kerkgemeenschap opsloten (p. 446-449). Voor deze katholieke strekking sluit ik me graag bij Voorberg aan.

Trinitarisch

Tussen de uitspraak van Groningen en de conclusie van Voorberg zie ik ook verschil. Voorberg noemt niet, zoals de kerken, als voorwaarde voor dooperkenning dat de trinitarische formule gebruikt moet zijn. Dat verschil lijkt niet zo groot. Voorberg vindt dat met de Groninger uitspraak 'ten aanzien van dit aspect goed te leven' is (p. 412). Maar is het verschil niet groter dan je op het eerste gezicht zou zeggen?

In het Nieuwe Testament leest Voorberg dat de doop 'in Jezus' naam'

(p. 323v) werd bediend. En met het zendingsbevel schrijft de Here niet een doopformule voor. 'Het gaat er om of iemand in zijn doop aan de enig ware God is verbonden, zoals die zich door Christus heeft geopenbaard. Is aan de dopeling de HEER verkondigd als Vader, Zoon en Heilige Geest?' (p. 409, vgl. 407v). Hier zijn we bij een belangrijke gedachte die Voorberg volhoudt tot in zijn conclusie toe. Er valt hem wel wat over te vragen. Waarom zegt de Here, als Hij geen doopformule wil geven, het zo dat het wel lijkt alsof het een doopformule is? Natuurlijk moet je dieper dan de formule kijken, maar komt die diepere bedoeling niet in de formulering uit? De Here koos zijn woorden zorgvuldig, zegt Voorberg (p. 412). Bedoelt deze zorgvuldigheid dan niet ook dat bij de doop, in zijn opdracht bediend, *juist het woord van de Here zelf* klinkt? Het is waar dat dit in het Nieuwe Testament niet aanstonds praktijk was. Maar dat wil toch nog niet zeggen dat de Here geen doopformule bedoelde? Naar mijn idee poneert Voorberg hier een nodeloze tegenstelling tussen de woorden die de Here gebruikt en zijn bedoeling.

Dit lijkt misschien niet zo'n belangrijk punt, maar het heeft in Voorbergs conclusie een eigen gewicht. Want nu kan hij de doopformule als criterium voor dooperkenning loslaten. Hij richt

zich op de vraag: 'Heeft de dopeling zich als leerling van Christus naar de enig ware God laten leiden? Met minder kan niet worden volstaan om een doop werkelijk doop te mogen noemen' (p. 409). En we lezen: 'Als iemand dan met minder volstaat, als het kader van het geloof in de Vader en de Zoon en de Geest niet zo vaststaat, mist een constitutief element van de doopsbediening. Het staat dan niet vast dat de dopeling de christelijke doop heeft ontvangen' (p. 410). Niet de gebruikte formule is het criterium, maar de bedoeling en de triniteitsleer van de bedienaar van de doop of de gemeenschap waar deze bediend werd. Hier wijkt Voorberg opvallend van de synode van Groningen af.

Deze synode heeft het over genootschappen en personen die met de triniteit hebben gebroken. Dit is een reden om de doop niet te erkennen. Het lijkt dat Voorbergs conclusie in die lijn ligt. Maar deze reden staat bij Groningen niet los en op zichzelf. De synode zegt er iets bij: '*... en deze breuk ook feitelijk doen uitkomen* zo dikwijls hun een kind ten doop gepresenteerd wordt.' Dat is een belangrijke aanvulling. Immers, hoe laat je feitelijk uitkomen dat je met de triniteit gebroken hebt, anders dan doordat je *niet* in de naam van de drieenige God doopt? Dat is kennelijk waar het voor Groningen op aankomt, ook bij hen die met de triniteit gebroken hebben. De afwijzing van de triniteit 'an sich' is geen criterium. Voorberg komt dus met een nieuw criterium. De vraag is dan of dit beter te hanteren is. Laten we daarom naar twee voorbeelden kijken.

Verbondsstellend spreken

Het eerste voorbeeld neem ik hier uit de buurt. In Lemele begon in 1938 H. Berkhof als predikant. Ongetwijfeld heeft hij daar de heilige doop bediend. Hij zal dat ook hebben gedaan toen hij later toonaangevend theoloog was geworden. In zijn begintijd had hij een orthodoxe opvatting over Christus en de Drie-eenheid. B. Kamphuis (de promotor van Voorberg) laat in zijn proefschrift zien dat Berkhof gaandeweg afstand van die orthodoxie nam en bij Arius uitkwam (*Boven en beneden*, p. 448v). Nu meldt zich bij de Gereformeerde Kerk een oudere, ooit in Lemele door Berkhof gedoopt. Volgens het

criterium van Voorberg kan zijn doop worden erkend. Er meldt zich ook een jongere, gedoopt door de oude Berkhof of door een van zijn vele predikant geworden leerlingen. Mist deze doop dan niet een constitutief element waardoor ze niet erkend kan worden? (p. 413).

Het tweede voorbeeld vind ik bij Voorberg zelf. Hij noemt een gezin uit Rwanda waarvan de ouders niet geloven en ongedoopt zijn. Ze worden op hun verzoek met hun baby door een religieuze organisatie gedoopt, 'terwijl de doop voor hen niet meer is dan een nostalgisch ritueel'. Er is 'van geloof geen sprake' en 'evenmin van een serieuze poging mensen tot discipelschap aan Christus te bewegen, slechts van honorering van nostalgische gevoelens' (p. 433). Luther en Calvijn zouden deze doop niet erkennen maar Voorberg kan beter met K. Schilder uit de voeten. Deze brengt in rekening dat het verbond van God éénzijdig is als het ontstaat. Hij betreft dit op het teken van het verbond, ook als dit buiten de kerk bediend wordt en ziet dat als het spreken van God waardoor Hij in het leven van mensen eenzijdig van zijn kant het verbond begint. Het 'verbondsstellend spreken' van God. Hij 'legt een claim ook op een gedoopte buiten de kerk. Gods verbondsstellend spreken komt tot hem in de woorden van en rondom de doop ...' Al heeft dat Rwandese gezin na hun doop als ongedoopten geleefd, 'dat neemt niet weg dat de Heer eens in hun leven met een krachtig verbondsstellend woord is gekomen. Door dat woord heeft Hij hen onder de claim van Zijn verbond gelegd en hen opgeroepen zich te houden aan de eisen van het verbond...' (p. 434/435). Daarom kan hun doop, als zij later (tot geloof gekomen) bij de kerk aankloppen, erkend worden.

Deze voorbeelden roepen een paar vragen op. Bij het voorbeeld van Berkhof is de vraag wie zal beoordelen hoe iemand gedoopt heeft of gedoopt is, wanneer de triniteitsopvatting van een toonaangevend voorganger als Berkhof zo ingrijpend kan veranderen. Waar ligt dan de grens tussen het (net nog) wel of (net) niet meer erkennen van een doop?

Vermoedelijk zal Voorberg hier twee tegenwerpingen maken.

Hij zal zeggen dat in geval van discrepantie tussen het geloof van de bedienaar en het dopende genootschap de belijdenis van het genootschap doorslaggevend is (p. 413). Maar wat zegt dit bij

een zo invloedrijk theoloog als Berkhof was en in een zo pluralistische kerk als (toen) de Nederlandse Hervormde was en nu de Protestantse Kerk in Nederland is?

Verder zal Voorberg tegenwerpen dat hij de theologische verfijningen die in de latere kerkelijk vastgestelde triniteitsleer zijn ontstaan, buiten beschouwing laat (p. 412). Hij valt terug op wat de Here met het zendingsbevel bedoelde. Maar als je dat niet invult, kom je niet verder dan de woorden die de Here sprak, zeg maar de doopformule. Dat voelt Voorberg kennelijk wel aan. Hij formuleert tenminste wat hij onder trinitarisch verstaat: Het is 'dat de Vader en de Zoon en de Geest één God zijn; dat Vader, Zoon en Geest gelijk zijn en alle Drie echt en eeuwig God' (p. 412, noot 98). Hij gebruikt termen uit de kerkelijk vastgestelde triniteitsleer! Daar kan hij kennelijk niet omheen. Komt hij hier niet met zichzelf in tegenspraak? Is het

Dr. P.L. Voorberg

dan niet beter om het criterium toch te zoeken in *de eigen woorden* van de Here waarmee Hij opdracht om te dopen gaf?

Ik vraag me af of Voorberg daar uiteindelijk zelf ook niet zal uitkomen. Gelet op die eigen woorden van God is er nl. een opvallend verschil tussen de voorbeelden. In het Rwandese voorbeeld (geen geloof of trinitarisch geloofsondericht) legt de Here door zijn 'verbondsstellend spreken' een claim op mensen, ook buiten de kerk. Dat verbondsstellend spreken klinkt 'in de woorden van en rondom de doop'. Zijn die woorden niet de doopformule als het *eigen woord van God*? Welnu, als in het Rwandese geval dat Godswoord zo'n claim legt, waarom doen deze woorden van God dit dan niet bij een trinitarisch bediende doop door een bedienaar of een gemeenschap waar in de triniteitsleer van alles

mis is? Is dat verbondsstellend spreken er dan zelfs niet in het (door Voorberg veronderstelde) geval dat in unitarische kringen (waar de triniteit geloofend wordt) de doop met dit trinitarisch Woord van God is bediend? (p. 410). Als dit niet zo is, val je, lijkt mij, voor de geldigheid van de doop per slot van rekening terug op de overtuiging van de dopende bedienaar of de dopende gemeenschap. Zou Voorberg, gegeven zijn afwijzing van het perfectionisme, dat niet willen voorkomen en daarom noodgedwongen moeten terugvallen op eigen woorden van God als criterium voor dooperkenning?

Mijn conclusie uit deze voorbeelden is dat het criterium van Voorberg niet goed hanteerbaar is en dat in zijn conclusie een vleugje opgesnoven kan worden van de opvatting die de geldigheid van het doopsacrament afhankelijk maakt van de heiligheid van de kerk. Het komt mij voor dat Voorberg *op dit punt* te weinig afstand houdt van de opvatting van het perfectionisme dat hij overigens terecht afwijst (p. 446-449). Dat hij de vraag moet stellen 'hoe zuiver moet de triniteitsleer zijn?', (p. 411) illustreert dit.

Wettig – geldig

Het is natuurlijk onmogelijk om in deze bespreking alles te noemen wat uit Voorbergs boek het noemen waard is. Een paar zaken stip ik aan. Een belangrijk en juist uitgangspunt is in aansluiting bij de besnijdenis de principiële onherhaalbaarheid van de doop die gebaseerd wordt op de onberouwelijkheid waarmee God zijn verbond geeft. Hij kent van zijn kant geen verbondsbreuk, wel verbondswraak (p. 294, 331, 381).

Belangrijk is ook dat Voorberg aan geeft dat de kerk grenzen heeft. En dat die grenzen er ook zijn als de doop die elders is bediend, wordt erkend. Daarin functioneert een confessioneel verantwoord kerkbegrip.

Ik vraag me af of Voorberg niet wat te gemakkelijk klaar is met de Groningse voorwaarde dat de doop door een ambtsdrager bediend moet zijn. Al wordt de doop in het Nieuwe Testament 'meestal door een "ambtsdrager" bediend, het is niet te bewijzen dat dit een absolute voorwaarde is' (p. 415). Wat de synode van Groningen daarover zei, heeft volgens hem 'te weinig dogmatische draagkracht' (p. 417). Het is geen

maatstaf om de doop te erkennen, al is het wel goed voor een ordelijke doopbediening (p. 418). Jammer dat hij hier voorbijgaat aan het aspect van de volmacht. Maakt het geen verschil of een willekeurige Nederlander op de Antillen uitspraken doet over de koninkrijksverhoudingen dan wel of de minister van koninkrijkszaken daar spreekt? Speelt een dergelijk onderscheid bij de doop niet?

Voorberg spreekt over een wettige doop (p. 382v) en een geldige doop (p. 396). Sommigen vatten dit op alsof de wettige doop in de ware kerk bediend wordt en de geldige doop daarbuiten. Gegeven de titel *Doop en kerk* ligt dit misverstand misschien wel wat voor de hand, maar de bedoeling is niet

om met een geldige doop 'een doop buiten de kerk bediend te kwalificeren'. Hij onderscheidt 'een doop zoals hij wezen moet. Een doop met alles erop en eraan' (p. 396) om na te gaan welke aspecten bij de doop kunnen ontbreken, wil deze nog als geldig beschouwd kunnen worden (id.). Wat hij met dit onderscheid beoogt, is goed te begrijpen. Ik vraag me wel af of het onderscheid niet verdampft als we van het woord 'geldig' in Van Dales woordenboek lezen dat het een synoniem van 'wettig' is.

Slot

Voorberg verdient onze dank voor de studie die achter zijn proefschrift ligt. Het lijkt mij een opgaaft om in de droge

woestijn van promotiestudie voortdurend bezig te zijn met het water van de doop. Maar er is veel materiaal op tafel gelegd dat ons aan het denken heeft gezet. Deze bespreking en de vragen die we daarin stelden, laat iets van onze waardering zien, ook als we vooralsnog menen dat de Groninger uitspraak over erkenning van de doop geen wijziging behoeft.

N.a.v.: P.L. Voorberg,
Doop en kerk. De erkenning, door kerkelijke gemeenschappen, van de elders bediende doop. Groen, Heerenveen, 2007. ISBN 9789058297648. 507 pag., prijs € 32,50

NEUENGAMME – 55 jaar na dato

Ik loop waar toen mijn vader liep
 waar duizenden hun leven lieten,
 afgebeeld, geknecht, vermoord.
 Daar was de oven,
 daar de galg,
 en daar het zand
 om kogels op te vangen.
 Hier werden ze gehangen,
 vertrapt als vuil.
 Een mens onwaardig.
 Hier kwam hij aan, in wagons vol
 opeen gepropt, minder dan vee,
 ver van huis, vrouw en kind.
 Zwoegen en geen eten,
 nauwelijks kleren,
 kaal geschoren.
 Zelfs van zijn naam beroofd,
 een nummer als herkenningsteken.

Hier loop ik nu en peil bij lange na
 nog niet het leed
 dat hier eens werd geleden...
 Nu loop ik op dat zelfde
 stukje grond
 onder de zelfde hemel
 te schreien om dat leed.
 In vrijheid mag ik hier nu staan
 waar eens hun as
 als mest werd uitgestrooid.

En wij, wat doen wij nu?
 Doen we het beter?
 Heer, ontferm U.

Neuengamme, 25-11-1999

Miek Hartman-Huizing

Binnenkort is het weer 4 mei.
 Aan wie denkt u bij de dodenherdenking?
 Voor mij is dat al jaren Johannes ter Horst.
 Voor Miek Hartman is dat haar vader Lammert Huizing
 uit Sellingerbeetse.
 Ze moest nog geboren worden toen hij werd opgepakt.
 Samen met zijn vrouw verborgen ze een Joods gezin op
 hun boerderij.
 U kunt daarover lezen op www.johannesterhorst.nl.
 Laten we de gevallen niet vergeten en hun verhalen
 doorvertellen aan de jeugd van nu.

Nadenken over hedendaagse christelijke politiek

Een artikel in het *ND* van 30 januari 2009 onder de prikkelende kop 'ChristenUnie neemt afscheid van herkersteningsideaal' deed het nodige stof opwaaien. Sommigen zagen hierin de aankondiging van een principiële koerswijziging van de partij. Dit temeer, omdat het artikel grotendeels ontleend was aan bijdragen van partijvoorzitter Blokhuis en onze Kamper hoogleraar De Bruijne in het blad van het Wetenschappelijk Instituut *Denkwijzer* van december 2008.

De artikelen passen in het kader van het nadenken in de partij over een actualisering van het kernprogramma (wel te onderscheiden van de Uniefundering en de Unieverklaring). Blokhuis schreef een artikel over de vraag hoe dicht de ChristenUnie nog staat bij de opvattingen van Abraham Kuiper. De teneur is: veel herkenning, maar op belangrijke punten toch ook een andere benadering. Blokhuis vindt dit ook logisch. Kuiper ging uit van een christelijke samenleving. Dat in Nederland een groot aantal mensen moslim zou kunnen zijn en een nog veel groter aantal mensen het bestaan van God zou kunnen ontkennen of er geen rekening mee houden, kwam niet bij hem op.

Breukvlak

De Bruijne kiest in zijn bijdrage een vergelijkbare invalshoek.

Christelijke politieke actie (ook christelijke politiek) in Nederland kwam op in het kader van de negentiende-eeuwse strijd tegen de ontkerstening. Nederland gold voor velen als een christelijke, protestantse, zelfs calvinistische natie. Franse revolutie en Verlichting probeerden het publieke domein van deze natie neutraal te maken en de christelijke religie te verbannen naar een eervol bestaan in de privésfeer. Christelijke publieke actie wilde dat voorkomen of keren. Men streefde naar een publiek domein waar bijbelse normen gelden en de hoogste Koning openlijk geëerd wordt. ... Na een periode van secularisatie en

resacralisatie werkt dit doel voor christelijke politieke actie echter niet meer. Toch blijven veel christenen opereren vanuit dit voorbije verleden. Daardoor hanteren ze te hoge en te verre idealen voor het publieke domein.

De Bruijne spreekt van een breukvlak in de geschiedenis.

We hebben niet te maken met een niet-christelijke samenleving zonder meer, maar met één die eens 'christelijk' was. Je kunt haar niet begrijpen of dienen als je dat verwaarloost. Dit breukvlak maakt dat de christelijke politiek niet meer toe kan met bestaande theorievorming. Deze dateert uit de vorige fase of was erop gericht om de breuklijn nog te voorkomen of te repareren.

Als voorbeelden noemt hij het concept van scheppingsstructuren met een 'sovereiniteit in eigen kring', de leidraad 'publieke gerechtigheid' en het bijbelse visioen van 'sjaloom'. Ook stelt hij vraagtekens bij het gebruik van bekende bijbelgedeelten als Psalm 72, Jeremia 29, Romeinen 13 en Matteüs 25. Ten slotte wil hij opnieuw nadenken

over het koninkrijk van God.

Het zijn dus geen geringe zaken die De Bruijne aan de orde stelt, maar als we de directe aanleiding in aanmerking nemen, is het de moeite waard naar hem te luisteren en zijn argumenten te wegen. Daartoe een wat langer citaat over de spanning tussen Gods koninkrijk en politiek.

Gods koninkrijk

In de ChristenUnie vatten wij dit vanouds op als een diepste woord over de scheppingswerkelijkheid. God is koning van zijn schepping, alles behoort tot zijn koninkrijk. Het koninkrijk is dan een soort beeld en niet te vergelijken met aardse politieke rijken. Het omvat juist verschillende levensterreinen, zoals gezin, kerk en politiek. Overal zoeken wij Gods eer en zijn wil. Onze inzet in de schepping bouwt mee aan het koninkrijk. O'Donovan verbindt het koninkrijk van God met het koningschap over Israël en met de Messias als erfgenaam van Davids troon. Gods koninkrijk is juist wel een politieke grootheid. De koning van de toekomst lost alle aardse politieke autoriteit af. De profeten zien Hem regeren over Israël en de andere volken. Alle andere regeerders werpen hun kronen aan zijn voet. Zo ontstaat er een principiële spanning tussen aardse politiek en Gods koninkrijk. Aardse politieke autoriteit vormt geen

stukje geschapen werkelijkheid onder de koepel van Gods koninkrijk. Zij ontstond met de zonde en zit Gods koninkrijk in de weg. Alleen Christus brengt een betere wereld, niet door de huidige schepping geleidelijk te hervormen, maar door een nieuwe hemel en een nieuwe aarde. Aardse politiek houdt weliswaar na Christus' komst nog een tijdelijke functie. Zij moet echter geen grootse pretenties hebben, zoals het streven naar een betere wereld of een christelijke samenleving die God eert en zijn wil doet. Ook christelijke politiek bouwt niet mee aan Gods koninkrijk. Juist christen-politici moeten niet de idealistische retoriek van andere politici christelijk willen spiegelen ('Alle kansen voor alle kinderen'). Voluit christelijke normen inbrengen in het publieke domein zou destabiliserend werken. Al het Nieuwe Testament waarschuwt daartegen, bijvoorbeeld waar het gaat om de slavernij of de plaats van vrouwen. Kerken moeten bijvoorbeeld grenzeloos ver gaan in gastvrijheid naar vreemdelingen en in liefde voor vijanden. Die houding is alleen mogelijk wanneer je verbonden bent aan Christus. Vertaal je haar in een losse norm voor iedereen in een niet-christelijke samenleving, dan leg je te hoge lasten op. Als een natie vandaag Gods wil doet, krijgt zij het in de wereld juist moeilijker. Je mag een land niet voorhouden: doe Gods geboden, opdat het u welga. Wie Gods wil doet,

moet in het Nieuwe Verbond juist rekenen op extra moeite, die je alleen kunt begrijpen vanuit Jezus' kruis en opstanding. Dat mag niet in de weg van christelijke politiek worden opgedrongen aan mensen die Christus niet kennen. Dus moeten christenen in de samenleving niet langs politieke weg koninkrijksidealen najagen. Wel moeten zij vanuit de eigen hoop op het komende rijk in deze oude wereld die voorbijgaat, de beperkte doelen dienen voor het leven van nu....

Overheid of kerk

Veel overheden erkennen Christus niet maar dienen desondanks zijn voorlopige doel. Het zou dan verkeerd zijn om hen langs politieke weg te willen binden aan de eer van God of het respect voor wetten. Zover komt een mens alleen via bekering onder het volle evangelie. Niet de politiek maar de kerk moet dit uitdragen. Dat kan ook politici tot geloof brengen. In dat geval moeten zij niet vergeten dat politiek blijft behoren tot de oude aardse structuren en geen gestalte van het koninkrijk wordt. Natuurlijk zullen zij binnen dat kader proberen Christus te eren en de wijsheid uit zijn woord te benutten bij hun ordenende resttaak. Zij mogen hun politieke doelen echter niet rechtstreeks christelijk laden en politiek niet misbruiken voor meer dan een indirecte dienst aan de voortgang van het evangelie. Zij bouwen

niet aan het koninkrijk of aan een christelijke samenleving, en leggen de bijbelse normativiteit niet op aan het volk. Deze overheidsvisie is anders dan binnen de ChristenUnie gebruikelijk is, al zijn er nogal wat parallellen met Abraham Kuyper. Vanwege de bijbelse onderbouwing ervan daagt zij de bestaande visie wel uit.

De Bruijne vraagt in dit verband aandacht voor de plaats van religie en kerk in de samenleving. Hij waarschuwt de christelijke politiek niet naïef te spreken over de waarde van religie in het algemeen:

De echte strijd in de samenleving gaat niet over religieus of areligieus. De echte strijd is een godenstrijd tussen religie en pseudoreligie. Daarom moet christelijke politiek bijvoorbeeld de islam geen hand toesteken omdat religie in het algemeen maatschappelijk zo nuttig is. Dat is zeer de vraag. Het mag alleen als het helpt bij de voorlopige ordening van de samenleving en omdat Christus pseudoreligie (nog) niet met macht of geweld bestrijdt.

Compromis

De ChristenUnie kan dan op een royalere wijze omgaan met het politieke compromis:

De christelijke politiek wordt immers ver-

lost van alles wat 'des kerks' is. Daarom is overigens de noodzakelijke voorwaarde bij deze andere benadering dat de kerk haar publieke karakter weer waarmaakt. In dat geval ontstaat voor de christelijke politiek grotere bewegingsruimte, doordat zij in het saeculum geen koninkrijksdoelen hoeft na te jagen.

Dat relativeert zelfs een gangbare voorwaarde voor een compromis, namelijk dat dit een stap in de goede richting moet vormen. Deze oude wereld beweegt zich volgens de bijbel onontkoombaar in de verkeerde richting, en christelijke politiek bedoelt haar daarbij alleen maar nog enigszins in het lood te houden en zo mogelijk kleine tijdelijke oases van zegen te stichten. In dat geval zijn ook compromissen denkbaar die niet meer doen dan verkeerde ontwikkelingen inperken of afremmen. Alleen waar je als christen-politicus zelf actief zou moeten 'mee-zondigen', past geen compromis.

Dit heeft ook betekenis voor de manier waarop we het politieke debat voeren:

We moeten in het publieke debat veel opener en minder besmuikt durven aankomen met de bronnen voor onze kennis, dus ook met de bijbel. Ook de gedachte

dat losse argumenten vanuit bijbelse normativiteit ten diepste wel zullen aanspreken omdat ze passen bij de schepping, is achterhaald. Soms geeft God zulke bruggen en dan moet je ze ook benutten. Je kunt ze echter niet plannen of afdwingen. Dus moet je eerlijk laten zien tegen welke achtergrond ze bij je staan. Dat moet echter niet gebeuren in een toonsoort van een appèl of claim van Godswege. ... Zou je verder gaan, dan doe je wat de kerk in het publieke domein behoort te doen en misken je het seculiere karakter van aardse politiek.

Voorwaarde bij zo'n stijl is natuurlijk dat je als christenpoliticus zelf een herkenbare christen uit één stuk bent. Waar je politiek terughoudend bent, zul je persoonlijk de radicale stijl van Christus vertonen ... Bij deze benadering verlies je als christen-politicus ook de krampachtige ambitie om van tijd tot tijd getuigende geluiden te laten klinken (en het kwade geweten wanneer dit er niet van komt). Zoals elke christen zal ook de christen-politicus gelegenheden ontvangen waarin een getuigend woord geboden is. Die moet je dan ook benutten. Daarin verschil je echter niets van de christelijke bakker. Je ambacht is niet getuigen maar broodbakken of politiek bedrijven.

Kritische vragen

De Bruijne stelt de christelijke politiek en in het bijzonder ook de ChristenUnie een aantal kritische vragen. De aanleiding daartoe is heel herkenbaar. De klankbodem voor een bijbels genormeerde politiek is in Nederland vrijwel geheel verdwenen. Wie daarmee geen rekening houdt bij het formuleren en nastreven van christelijk-politieke idealen is onvruchtbaar bezig. Positief is ook, dat De Bruijne niet alleen wijst op de beperkte taak en mogelijkheden van de christelijke politiek, maar tegelijk kerk en kerkleden bepaalt bij hun roeping in deze ontkerstende samenleving. De anti-thesen krijgt een actuele inkleuring.

Verwarrend is echter, dat hij weliswaar zijn invalshoek kiest vanuit het breukvlak in de geschiedenis, maar dat de onderbouwing van zijn positiekeuze de indruk wekt van een zekere algemene gelding. Enerzijds zou de bestaande theorievorming binnen de ChristenUnie niet meer voldoen omdat zij dateert van vóór de breuklijn. Anderzijds is zijn spreken over de principiële spanning tussen aardse politiek en Gods koninkrijk veel meer een principiële stellingname, die weinig te maken heeft met de huidige verhoudingen in Nederland, maar alles met een wijze van verstaan

van de Bijbel. Dit roept de vraag op of De Bruijne de visie op de overheid zoals die door het GPV werd verstaan en ook binnen de ChristenUnie een plaats heeft, niet meer geschikt vindt voor deze tijd of dat hij deze visie, ongeacht de tijdsomstandigheden, niet vindt passen bij het bijbels spreken. Het is niet erg als iemand gewijzigde omstandigheden aangrijpt om inhoudelijke thema's ter discussie te stellen. Als maar duidelijk is dat het om twee verschillende discussies gaat.

De Bruijne is er in ieder geval in geslaagd de discussie over beide zaken leven in te blazen. Zo reageerden Roel Kuiper en Gert-Jan Segers, respectievelijk oud-directeur en directeur van de Groen van Prinsterer Stichting in het *Nederlands Dagblad* van 17 februari 2009 onder meer als volgt:

De Bruijne benadrukt dat het komende rijk van God en de tijdelijke, aardse werkelijkheid op gespannen voet met elkaar staan. Aardse politiek kan in zijn visie Gods koninkrijk nooit een stap dichterbij brengen. Hij suggereert dat christelijke politiek zich daarom moet instellen op het compromis, moet afzien van grootse idealen, geen algemeen beroep moet doen op Gods geboden en scheppingsstructuren, maar zich moet inzetten voor de tijdelijke ordening van deze aflopende aardse werkelijkheid.

Wij betwijfelen of deze probleemstelling – die ook aan te treffen is in de bezinning van theologen als Gerard de Kruijf en Stefan Paas – recht doet aan de werkelijkheid waarin christenen politiek bedrijven. Voor wat we in hun bijdragen lezen geldt wel heel sterk dat niet de politiek, maar de kerk steeds het startpunt van de bezinning is. Telkens wordt hier gesuggereerd dat de complete boodschap van het Evangelie, zoals de kerk die belijdt en praktiseert, niet in onze samenleving kan worden ingebracht. Maar het is een misverstand te menen dat de christelijke politiek dit tot haar taak rekent. ... Wij begrijpen echter zeer wel dat De Bruijne bezig is met een theologische bezinning, die cirkelt rond de betekenis van het koninkrijk van God. Hij benadrukt dat de wereld een voorlopige bedeling is, die door christenen mede gebruikt en beheerd wordt en niet per definitie eeuwigheidswaarde heeft.

Natuur en genade

Hoezeer wij ook instemmen met het geloof dat Gods koninkrijk er niet zal komen door onze politieke inspanningen, wij vragen

ons wel af of hier niet iets binnensluipt van een onderscheid tussen 'natuur' (wereld) en 'genade' (kerk). Christus is Heer over zijn schepping; de aarde en haar volheid zijn van Hem; Hij wil alle dingen thuisbrengen in zijn rijk. Het is deze wereld die door God is geschapen en die Hij door Christus wil redden. Wie in deze dimensies denkt over het koningschap van Christus is er op uit Hem te dienen in de weg van navolging. Op grond van deze maatstaven is christelijke politiek in Nederland tot stand gekomen. ...

Wie uitgaat van de heerschappij van Christus over alle terreinen van het leven geeft zich er rekenschap van dat die heerschappij daarin een eigen gestalte aanneemt. In de kerk gebeurt dat op een andere manier dan in de politiek, maar Christus regeert over beide. Hij gebruikt overheden en wijst politieke leiders op hun verantwoordelijkheden. Vrede en harmonie, recht en gerechtigheid, mensen en het leven dat ze leiden, gaan Hem ter harte. Daarom gaan ze ook ons in het bedrijven van christelijke politiek ter harte. Politiek houdt zich bezig met normering van de samenleving, ook van menselijk gedrag. Dat gebeurt altijd in het licht van hogere opvattingen. Christenen die in de politiek Christus willen navolgen, zullen die hogere inzichten zoeken in de Bijbel. Dat christenpolitici daarbij rekening hebben te houden met opvattingen van anderen, is onderdeel van het normale proces van overleggen en beraadslagen. Maar dat vraagt er tegelijkertijd om dat mensen met volle overtuiging hun visies naar voren brengen.

Eén goddelijke wet voor allen

In *De Reformatie* van 28 februari en volgende nummers schreef drs. P. Houtman een zeer leeswaardige artikelenreeks over christelijke politiek, mede naar aanleiding van publicaties van De Bruijne. Houtman wijst er daarin op, dat De Bruijne als christelijk denker over politiek in een traditie staat die zo oud en zo gevarieerd is als de kerkgeschiedenis zelf. Maar er is een rode draad die hen allen verbindt. Hij noemt een paar punten met name:

In de eerste plaats hebben al deze denkers geschreven met het oog op hun eigen tijd. ...

In de tweede plaats spreken christelijke politieke denkers in op hun eigen tijd. Zij doen geen knieval voor de feitelijke situatie. ...

In de derde plaats: God regeert. Niet alleen in christelijke landen. Ook in een goddeloze wereld, waarin Hij nauwelijks wordt

gezien, laat staan erkend; als actor (handelend persoon) om rekening mee te houden, is Hij wel degelijk de hoogste autoriteit en machthebber.

God wil mensen in zijn regering inschakelen op twee manieren: via de politiek en via de kerk. Gewoonlijk wordt gesproken van twee rijken, maar het gaat eigenlijk om twee regimenten, twee regeerwijzen. Deze twee moeten onderscheiden worden; en ze moeten elkaar respecteren. De overheid regeert niet in de kerk. De kerk oefent geen politieke macht uit. ...

De achtergrond is het belangrijke onderscheid tussen staat en kerk; tussen het ambt van de overheid en dat in de kerk. Maar toch: in beide gevallen proberen christenen Gods wil te verstaan, voor het persoonlijk leven en net zo goed voor het samenleven. In beide proberen ze die zelf te gehoorzamen en te bevorderen dat anderen die ook erkennen en gehoorzamen. Het gaat niet alleen over de beide terreinen kerk en staat, maar over ieder christen in de positie waarin hij is geplaatst. De overheid streeft gehoorzaamheid aan Gods wet na in haar wetten en rechtspraak, de kerk in prediking, pastoraat en catechese, maar ook de leraar in zijn klas, de ondernemer in zijn bedrijf, en zo ook andere christenen in hun persoonlijk leven en in hun omgang met hun medemensen. Politici en andere christenen zijn geroepen zout te zijn en zo door te werken in de samenleving.

Er is maar één wetgever, en dat is God, de Vader van Christus; of degene die waarden en normen respecteert Hem nu erkent of niet. Er is één goddelijke wet voor alle mensen, hoe verschillend die ook moet worden toegepast door verschillende mensen in verschillende situaties. Er is er maar één die wijsheid kan geven; of mensen die nu van Hem verwachten of niet – de Geest van wijsheid, de Geest van Christus. En dus is het niet maar iets extra's, maar essentieel om Hem daarvoor te danken en dat van Hem te verwachten. Regeerders hebben roepingsbesef nodig: besef van het ambt dat God ze oplegt. Verantwoordelijkheidsbesef: er is er één tegenover wie ze uiteindelijk verantwoording schuldig zijn.

Ideaalbeeld

In zijn slotartikel schenkt Houtman aandacht aan de ruimte die er voor een overheid is voor het voeren van beleid.

In de politiek gelden prioriteiten. Veel hangt af van wat op een bepaald moment op de agenda staat. Moet een politicus vooral abortus en homoseksualiteit indammen? Dat standpunt geldt in de VS als rechts-christelijk. Of moet hij vooral werk

maken van armoedebestrijding en ontwikkelingshulp? Dat geldt als links-christelijk. Christenen zouden niet langs deze lijnen met elkaar moeten wedijveren. Beide zijn belangrijk: ze kunnen niet tegen elkaar worden uitgespeeld; Gods wet is één. Het gaat om de vraag: wat is nu aan de orde? De overheid stelt ook zelf prioriteiten. Een christelijke overheid vandaag kiest een speerpunt op het terrein van jeugd en gezin. En als zij haar beleid uitlegt, zal daarin heus wel eens te horen zijn dat zij zich door christelijke principes laat leiden. ... Dat is in onze tijd nog steeds actueel. Opkomen voor de naam van Christus in het publieke leven is nog geen achterhoedegevecht. Althans in Nederland niet, en in Amerika niet. Secularisatie is geen onontkoombaar, rechtlijnig en onomkeerbaar proces. ... Ik zou de stelling willen wagen dat een christenpoliticus niet kan zonder de theocratie als visie, als ideaalbeeld om voor ogen te houden. Niet in de betekenis van: Gods wet opleggen met geweld. Maar wel in deze zin: Christus tot gelding brengen, zijn beeld vertonen, Gods bedoeling bevorderen. ... Hij moet uiteindelijk alles in allen zijn. Ik zou nog verder willen gaan en de stelling wagen (met de woorden van artikel 36 NGB in mijn achterhoofd) dat

de overheid zo mogelijk, binnen de haar gegeven grenzen, ook de belangen van de kerk moet bevorderen. Niet in de zin dat ze partijdig kan zijn: in de gegeven situatie – die anders is dan onder Constantijn of in het Genève van Calvijn – kan de overheid niet één religie of gezindte bevoordelen boven andere. Maar in het volgende dilemma zijn twee actuele, of althans recente vragen samengebracht: moet de overheid het behoud van kerkgebouwen van doodgebode kerkgemeenschappen subsidiëren als religieus erfgoed, of moet ze springlevend kerkelijk of parakerkelijk jeugdwerk blijven subsidiëren? Er is nog ruimte voor beleid!

We begonnen deze Persrevue met een prikkelende kop uit het ND 'ChristenUnie neemt afscheid van herkerstningsideaal'. Een op z'n minst voorbarige conclusie. Maar dat de discussie over het karakter van de christelijke politiek weer geopend is, is duidelijk. Het is ook goed dat we als gereformeerden deze discussie niet slechts volgen, maar er actief aan deelnemen. We hebben wat dat betreft een naam op te houden. Met het oog op deze discussie ten slotte een paar conclusies, waarin ook wensen doorklinken.

1. Het is goed om zich te bezinnen op de vraag hoe in deze tijd christelijke politiek zo vorm en inhoud kan krijgen dat we zout zijn in de samenleving van vandaag.
2. Het ambt van de overheid is niet tijdgebonden, de inhoud en de mogelijkheden tot verwerkelijking ervan zijn het wel.
3. Als we het debat aangaan over aard en grenzen van de overheidstaak, kan niet zonder schade worden voorbijgegaan aan wat daarover in een christelijke traditie van eeuwen is gezegd.
4. Gereformeerden leveren een maximale inbreng in het debat door zich primair te baseren op Gods Woord en de gereformeerde belijdenis, en zowel oude opvattingen als nieuwe inzichten daaraan te toetsen.

Nu al in herdruk: Cahier 79

Geef me maar een kus

Kleine handreiking voor een eenvoudig bijbelgebruik in het pastoraat

Ds. G. Zomer Jzn

Er is veel te doen in het pastoraat. En ook is er veel te doen over het pastoraat. Want wie is toch de pastor? De ambtsdrager? Of zijn wij in de gemeente elkaars herders? In de Bijbel zegt God, de HEER: Ik zal zelf naar mijn schapen omzien en zelf voor hen zorgen (Ez. 34:11). Laat daarom elke pastor op bezoek zijn bijbeltje bij zich hebben. Heb een luisterend oor en spreek het Woord van God. Dit boekje wil je daarbij helpen. Het reikt een aantal teksten aan voor gebruik in het pastoraat. Veel teksten worden kort uitgelegd. De pastor moet niet preken, maar God wil wel aan het woord komen.

Ook wordt er een aantal tips en aanwijzingen gegeven. En het boekje opent met enkele aanzetten om als herders in dienst van de grote Herder met elkaar over dit mooie werk in gesprek te komen.

Van de hand van Lenze L. Bouwers is een aantal fraai verwoorde en goed bruikbare gebeden opgenomen. En G. Slings verzorgde een hertaling van de oude Ziekentroost, die als bijlage is opgenomen. Hij schreef ook een interessante inleiding op dit geschrift dat vroeger graag werd gebruikt.

Bestellen: www.woordenwereld.nl of bel 050-3013636
Ook verkrijgbaar in de boekhandel

Woord en Wereld ook voor belijdenisgeschenken

Tot versterking van ons geloof

Ds. L.E. Leeftink

96 pagina's
prijs € 10,50
ISBN:

90-5046-036-4
cahier nr. 39

Derde druk

Ter voorbereiding op de viering van het Heilig Avondmaal

Altijd veilig

Ds. H. Drost

104 pagina's
prijs € 10,50
ISBN:

90-5046-07-20
cahier nr. 75

Gods vasthouden en ons volhouden

Bij Dordt in de leer

Dr. H.J.C.C.J. Wilschut

104 pagina's
prijs € 10,50
ISBN:

90-5046-074-7
cahier nr. 77

Kanttekeningen bij de Dordtse Leerregels

Leren van liederen

Ds. W. Wierenga

112 pagina's
prijs € 10,50
ISBN:

90-5046-075-5
cahier nr. 78

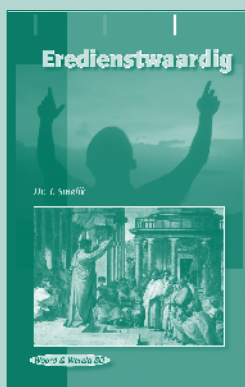
Over psalmen

Op www.woordenwereld.nl vindt u nog meer (belijdenis)geschenken.

Verschenen: cahier 80

Eredienstwaardig

Dr. J. Smelik

Er is de afgelopen jaren veel te doen over de kerkdienst. De kerken besloten tot de invoering van nieuwe orden van dienst, nieuwe formulieren en nieuwe liederen. De één is daar erg blij mee, terwijl het voor de ander een teken is dat de kerken de gereformeerde koers verlaten.

Bij alle veranderingen is het belangrijk steeds na te denken over essentiële uitgangspunten voor de liturgie. Wat zegt de

Schrift daarover? Wat is wel en wat is niet passend in de kerkdienst? Waar zouden verbeteringen mogelijk zijn in onze kerkdiensten? Is het volgen van een kerkelijk jaar wel gereformeerd?

Op dit soort vragen gaat dit cahier in. Daarbij wordt niet alleen theoretisch over de eredienst geschreven, maar wordt ook voortdurend verteld wat de theorie concreet betekent voor de liturgische praktijk.

Bestellen: www.woordenwereld.nl of bel 050-3013636